

ERDÉLYI MÚZEUM

XVII. kötet.

1900.

IX. füzet.

Megnyitó beszéd

a Szilágyi-emlékünnepeken Kolozsvárt 1900 nov. 2-án.

A belfarkas utczában levő néhány tanári ház az ősrégi ref. templom közelében, szemben a ref. kollegiummal, kevés külső díszszel mennyi és minő benső díszet rejtenek magokban ódon falaitok! Szobrok, emléktáblák nem jelelik meg ugyan egykori lakóitoknak e falak közt s a kollegiumi tanszékeken töltött áldásos életét, a munkát, mit ott végeztenek; ámde ti magok vagytok emlékjelek, méltók, hogy a hívek felkeressenek, intelmeiteket megértsék s a kegyelet fűzéreivel s koszorúival ékesítsék kapuitokat. Nem mulandó hajlékok vagytok csupán, a melyekben az ember menedéket keres s nyugodalmat, a boldogságról való álmok megvalósulását s talál elég gyakran nagy háborgatást és keserűséget, s a bölesőt majdan felváltja a koporsó; hanem műhelyek vagytok, a hol forr a munka s szünetlenül tart, szentélyek vagytok, a melyekben a hazafiság oltártüzei lobogva égnek, a családi erények tűzhelyei, Zenon oszlop-csarnoka s a házak szűk udvarai s kertjei kitágúlnak Akademos ligetjéivé a Heraklesnek szentelt oltárral, mert bizony nagy munkakerő kell és sok munkakerő kellett a tanári kötelességek buzgó és lelkiismeretes teljesítésére. Nem diesvágy vezetett titeket lakói e házaknak, nem önző ezél, hanem a hivatás érzete s ügybuzgóság.

A mostani 17. sz. emeleti lakás egyik földszinti szobájában született Szilágyi Sándor, professor Szilágyi Ferencz fia. Ez a ház fog ma emlékfelirással megjeleltetni. A Szilágyi családnak három tagja, idősebb és ifjabb Ferencz s utóbbi fia Sándor, kerek száz éven át hoztak a hazai Kliónak kedves áldozatot; mind a három kiváló történet tudós, hithű protestánsok, egyházunk erős oszlopai. Az a mit Kazinezy Ferencz id. Szilágyi Ferenczről mondott, hogy „kedves külsője a szerint nyer szívet, a hogyan mély tudománya s lelke miatt közönségesen szerettetik“, teljesen illik az unokára. S hogy lángolt az unoka szíve hazájáért, bogy vértett az elnyomatás

idejében, mily erős hittel tudott reményleni egy jobb kort s e jobb kor felvirágoztatására mily fáradságos munkákat végzett s minő páratlan buzgósággal töltötte be számos hivatalát, melyeket nem keresett ugyan, de munkájával nagyra emelt. Intő, buzdító szavai erősen s tartósan hatottak környezetére s mindazokra, kikkel közelebbi érintkezésben állott. Történészeink ifjabb nemzedéke s köztük több kiváló tudós, e behatásnak felettébb sokat köszön s tanúbizonyosságot tehet róla, melyhez kétség nem fér. Az ifjak lelkében a hazai történet szeretetét mennyire tudta felgerjeszteni! tudománya drága kincseiben részesítette őket, útmutatással szolgált, törekvéseiknek magas czélokot jelelt ki, kezdő munkáikban támogatta, igazi tanítójuk volt s végig barátjuk. És minő barát volt, hű, áldozatkész, buzdító, vigasztaló! Szívebb hazáját Erdélyt a rajongásig szerette, bár élete javarészt hazánk fővárosában s több éven át Nagy-Kőrösön töltötte, mint az ottani ref. főgymnázium felejthetlen emlékü tanára, végig annyira ragaszkodott a régi Erdélyhez, hogy néha annak csupán csak megemlítésére köny csillogott szemében és a mikor időnként számos foglalatossága engedte, hogy a bérczes hazába ránduljon s néha csak Hunyadmegyébe hozzám, mily boldognak érezte magát, mennyire élvezte ittlétét. Alapvető munkái leginkább Erdély történetét tárgyalják.

II. Rákóczy Györgyről mesteri tollal írt munkáját 1891-ben a czímlapra írt következő ajánlással nyújtotta át nekem: „G. K. G. régi barátjának felajánlja ezen *talán utolsó* nagyobb munkáját“. Sejtelve, fájdalom! megvalósult: csakugyan ez volt utolsó önálló nagyobb munkája, de nem ez volt lankadatlan munkásságának végső ténye, mert hiszen azóta jelentek meg az „Erd. országgyűlési Emlékek“ XV—XXI kötetei (1892—98). A tollat végig nem tette le, azt a kérlelhetlen halál ragadta ki kezéből. Ő még súlyos betegen is folyvást dolgozott, elérte „A magyar nemzet Története“ általa szerkesztett nagy munka végső füzetének megjelenését, s a „Századok“ 1898-dik évfolyamának decemberi füzetét még ő szerkesztette.

Megdicőült szellemednek ha égi lakodból letekintened lehet az általad oly hően szeretett hazai földre, ime lásd, kegyeletünk ünnepét, ime lásd szívünk hűségét, a mely csak magával a szívvel enyészik el, de még így sem enyészik, mert hiszen a hűség égi erény, mely eget kér s eget vár. Emléked örök!

GR. KUUN GÉZA.

Szilágyi Sándor emlékezete.

(Emlékezés a kolozsvári Szilágyi-ünnepélyen.)

Midőn a magyar nemzet félszázad évvel ezelőtt szabadságharcát vívta öt-hat ellenséggel egyszerre: egy kolozsvári 21 éves ifjú tollat ragad s a lelkesedés lobogó lángjával írni kezdi hazája legújabb — a *forradalom történetét*.

Midőn a magyar nemzet négy évvel ezelőtt a honfoglalás ezeréves emlékét ünnepelte: egy budapesti galambösz tudós a *magyar nemzet tíz kötetes történetével* áldoz a millennium oltárán. A mit egymaga kezdett: nagyszámú történetíró gárda élén végezte be, melynek tagjai legnagyobbbrészt az ő tanítványai voltak.

Munkás élete félszázadát történetírással és történetíró gárda nevelésével töltötte el. E kettős irányú tevékenység terén szerzett örök érdemeket a magyar cultura szolgálatában Szilágyi Sándor.

Az irodalomtörténet fel fogja jegyezni, hogy ezeréves történetünk folyamán egy nemzedék életében senki sem tett annyit a magyar történelem művelésére, terjesztésére, népszerűsítésére, mint ő; fel fogja jegyezni, hogy lázas serénységgel dolgozott, pihenést nem ismert, örök ifjú munkakedvével bámulatosan tevékeny és termékeny volt s hogy még egy újabb emberöltőre biztosította a magyar történetírás virágzását azzal, hogy egész történetíró nemzedéket nevelt.

S az irodalomtörténet mind emez érdemek följegyzésével még mindig nem fogja egész híven jellemezni Szilágyi Sándort. Nem, mert benne a *tudósnál* még páratlanabb volt az *ember*: benne a tudós nagysága eltörpült szívének jósága, lelkének nemessége mellett.

A ki csak könyveiből ismeri őt, el sem képzelheti azt a *szívjóságot*, a mi az ő lényének bűvös varázst köleszöntött, azt a *jóindulatot*, a mivel mindenkit elárasztott, a ki közelébe

jutott, azt a derült *kedélyt*, a mi őt örökifjává tette, azt a nemes *egyszerűséget* és azt a kristály-tiszta *jellemet*, a minek foltja nem, csak ragyogása volt.

A tudós nagyságát megmérheti műveiből az idegenek bírálata is; az ő szíve jóságát csak az ítélheti meg, kinek része volt annak meleg szeretetében. Ez a szívjóság az, a mi Szilágyi Sándort páratlanná tette; ez szerezte meg számára összes ezímei között a legszebb titlust: azt, hogy ő a magyar íróknak, az ő összes ismerőseinek kedves jó *Sándor bácsija* volt.

Én, ki a sors kedvezéséből néhány évig tanítványa, egy évtizedig benső bizalmára méltatott munkatársa, újabb évtizedig szeretetét a távolban is kegyelettel megőrzött halás tisztelője voltam, úgy vélem emléke iránt a kegyelet adóját hozzá legmúltóbban leróvni, ha itt, hol közelünkben bölesője ringott, hol gyermek játékaikat játszotta, hol e szent falak között tudományos élet pályájának alapismereteit gyűjtögette, ha itt — mondom — nemesak az ő történetirői érdemeit — a miről már mások bőségesen megemlékeztek — hanem méginkább az ő lelki nagyságát, nemes szívjóságát, mit innen vitt örökségül magával, az emlékezet fátklyájával megvilágítani igyekezem.

I.

A mezők növényei az anyaföldből szívják életet és jelleget adó táplálékukat; a hegyek forrásai s folyók vizei eredetük helyétől s medrük talajától kölcsönöznek színt és vegyi tartalmat. Az ember is magába szívja a szülőföld szellemét, befogadja a környezet hatását: a családi kör, az iskola, a szülő város vagy falu légköre, közszelleme, első irányítója a gyermek és ifjú lelki fejlődésének.

Szilágyi Sándor Kolozsvárt született, a mely ha nem is volt Erdélynek a fejedelmi korban fővárosa, de egyik legelső culturalis és politikai góczpontja volt s a gubernium 1790-ben ide átköltözésével már valóságos fővárossá is vált. A fejedelmek korában is gyakran országgyűlések színhelye Kolozsvár s itt is épen a farkas-utezai ódon Mátyás-templom, a Szilágyi Sándor születési háza szomszédságában.

S ha Petőfi képzeletét elbűvöli s dalra hevíti az ő szülőföldjének a magyar Alföldnek tündér játéka, a déli báb: az ifjú

Szilágyi Sándort is elmélkedésre és lelkesedésre hangolják Kolozsvár ódon történeti emlékei: a félezer éves templomok, a város hatalmas kőfalai, bástyatornyai, a nagy király és a szabadsághős fejedelem szülőháza, a történeti nagy családok palotái, a városi patrieius polgárok lábas és erkélyes, boltíves házai, a Hidelve-tőről metezett magyar népe, a Sánczalja festői amphitheatruma s a távolabbi bájos környezet: a város babér koszorúja, az árnyas Házsongárd s a nevekben is már nyelvtörténeti emléket őrző hegyoldalak — a málok.

Hogy ezek a némaságokban is ékesen szóló emlékek mit regélnek a dicső hajdankorról, volt a ki tolmácsolja a serdülő ifjúnak. Atyja *ifj. Szilágyi Ferencz* épen a történelem tanára volt a ref. collegiumban, mely maga is történeti emlék, Erdély legnagyobb fejedelmének dicső alkotása. Még élt a tisztos ősz nagyatyja, *id. Szilágyi Ferencz* is, a ki ugyanazon katédráról hirdette negyedszázadon át a történelem igazságait és abban rejülő erkölcsi erőt, a hazaszeretetet; és mindketten, atya és nagyatyja, nemesak tanították, de írták is a történelmet. *Ifj. Szilágyi Ferencz* „Hóra világ Erdélyben“ ez. műve mai napig sem avúlt el. Ilyen ősök ivadékára méltán használhatjuk a szokásos költői frázist, hogy a múzsa már bölcsőjében homlokon esőkolta s ez a múzsa *Klio* volt kinek neve alatt az atya *ifj. Szilágyi Ferencz* történeti lapot szerkesztett, mely serdülő fiának első történeti olvasmánya volt.

A mit a szülői ház, a családi kör kezdett, — a nemes eszmék beoltását az ifjú lelkébe — folytatták a collegium hírneves tanárai: Méhes Sámuel, Salamon József, Tunyogi Csapó József, Nagy Ferencz, Ocsvay Ferencz (később curiai bíró) Takács János és a több. A tanárok művét betetőzte a külvilág, az akkor ébredező nemzeti közszellem, a mely a történeti jogok visszaszerzését írta zászlajára.

Az 1827-ben született Szilágyi Sándor gyermek és ifjú kora arra az időre esik, midőn a nemzet lerázni kezdi a politikai elnyomatás rabbilineseit, midőn az erdélyi „*vándor patrioták*“ Wesselényi Miklós báróval az élükön megyéről megyére járnak s a közgyűléseken lobogó lelkesedéssel tüzelik a hazafiakat a Metternich kormányrendszere által eltüntetett nemzeti jogok, az ősi alkotmány visszavívására. A gyermek még nem hallhatja Wesselényi dörgő szónoklatait az 1834-iki országgyűlésen, a szülőháza közelében álló

gubernium országos termében; de láthatta azt az 1834-iki jelenetet, midőn a szülőházával szemben álló collegium ifjúsága mint egy méhkas felzúdul és a betört kapun át kirohan a katonaság által insultált és elzárt jogász társuk kiszabadítására. A gyermek fogékony lelkére mély hatással lehettek az ilyen jelenetek. De ha az első felvonásnál nem is lehetett ott: akkor, midőn a drámai cselekvény megindul, már nem csak mint néző, hanem mint szereplő van jelen. 1848. márczius 21-én a három főiskola ifjúsága trikolorral vonul fel a piacra, kitűzi a magyar (és nem erdélyi) zászlót a városháza erkélyére, élteti a szívek legfőbb vágyát az uniót, a református collegium előtt elszavalják a Talpra magyart s megégetik a peesovicsok lapját, a conservatív „*Mult és Jelen*“. Köztük van Szilágyi Sándor is, hiszen épen az ő lakásuk előtt rakták máglyára az elhamvadó fáklyákat, melyeket az országgyűlés összehívását sürgető városi közgyűlési szónokok tiszteletére gyújtottak meg s a tanárok is — mint a márcziusi ifjak egyike Kőváry László írja — „con amore“ nézték ablakaikból a hazafias tüntetést. Szilágyi Sándor a tüntetések iránt még agg korában is élénken érdeklődött. Kaltenleutgebenből 1886. apr. máj. 24-én ezt írja a véderő vita alkalmából a fővárosban rendezett nagy tüntetésekre vonatkozólag: „Ma várok magától, mint generaladjutanstól terjedelmes jelentést a pesti revolutioról. *Hogy ilyen dolog mindig az én távollétemben történik!*“

A kolozsvári márcziusi ifjúság tollforgatói nem elégedtek meg a tüntetéssel: Kőváry László, gr. Bethlen Miklós, *Szilágyi Sándor*, Gámán Zsigmond új lapot indítottak: az *Ellenőrt*, hogy a közvéleményt az unio elfogadására előkészítsék. Ők mentek a pesti ifjúság küldöttsége elé Gyaluig, hol gr. Esterházy Kálmán üdvözlé az óriási nemzeti zászlóval érkezőket.

A május végére összehívott erdélyi országgyűlésen, mely az uniót kimondja, az erdélyi ifjú írók gárdájában ott van a Redoute nagy termében Szilágyi Sándor is. Szemtanúja a nagy történeti actusnak, a két testvérháza összeforrásának. Tolla már lázasan működik. Mint az Ellenőr „újdondásza“ (mint akkor nevezték) „mintha hat helyen is egyszerre jelen lett volna, mindent látott, mindent hallott, mindent leolvasott s mint egy postagalamb repült be a szerkesztőségbe“ — írja róla főszerkesztője, Kőváry.¹

¹ „Szilágyi Sándor emléktáblája s ifjúkora. — Szádeczky Lajoshoz“ — cz. tárczájában a „Magyar Polgár“ 1899. jan. 18. számában.

A forradalmi események rohamos haladása őt is csakhamar Pestre sodorták. Mint gyermek ifjú hagyta el a szülőföldet, de így is mint kész férfi, szülőföldje közszellemének gazdag örökségét víve magával. Az erdélyi közszellem oltotta lelkébe a szabad gondolkodást, nemzeti történetünk értékének érzetét; azt a szellemet, mely Erdélyben megteremtette a nemzeti fejedelemséget, mely nélkül ma alig lenne Magyarország; azt a szellemet, melyet az ő ifjúságában az erdélyi vándor patrioták az ifjak szívébe, lelkébe csepegtettek s melyet a forradalom után Pestre vonúlt erdélyiek annyi sikerrel tettek az egygyé forrt haza közkincsévé. Az erdélyi légkörből merítette azt a szívós akarat- és munkaerőt, mely oly gazdag gyümölcsöket termett a haza javára. Ez a „*transylvanizmus*“ volt az ő világító fátylaja, midőn első irodalmi kísérletei a forradalom zivatarának lezajlása után, kereste az irányt, a munkakört, melyet életcéljául kitűzött. Ez vezette és lelkesítette őt Erdély fejedelemségi történeteinek írására, melyben sokoldalú munkássága összpontosult és kiesésesodott, s melylyel a magyar történetírásnak örökbeesű szolgálatakat tett

II.

A forradalom ideje s az azt követő néhány év volt a Szilágyi Sándor írói egyénisége kiforrásának korszaka is. Az írói véna lázasan buzog már akkor benne, de az akkori idők hatása alatt inkább a jelennek, a napi szükségletek számára dolgozik, mint ujságíró s mint a legújabb, mintegy alkalmi történetek írója.

Midőn a forradalom vihara zúg, az ő tolla már írja annak történetét: *Forradalmi mozgalmak Bécs—Pest—Kolozsvárt* — első, még névtelenül megjelent történeti munkájában, mely még 1848-ban neve alatt is megjelent: *Bécs—Pest—Kolozsvári forradalom* cím alatt.

Pesten eleinte a Pesti Hirlapnál és Életképeknél mint munkatárs működött. „Közvetlenül Windischgrätz bevonulása után Budapestre, a „Pesti Hirlap“-ot szerkesztette s öt napig fenn is tudta tartani a felszínen, a mi akkor nagy idő volt egy hírlap életében. Öt nap alatt azonban kitűnt — írja tréfásan Szász Károly, — hogy a hazát is elárulta és a hatalom kegyét is eljátszotta. Lemondott volna tehát a szerkesztésről, ha le nem mondatták volna is s esőndesen és hallgatva gyűjtögette az anyagot a bekövetkezendő jobb időkre. Azok be is következtek tavaszra, de a nyári felhőkkel el

is múltak ismét. S most mikor többé nem lehetett történetet csinálni, Sz. Sándor kezdte azt írni. És elárasztotta a teljesen üresre söpört irodalmi piacot a lezajlott forradalomról szóló könyveivel.¹

Alig zajlott le a forradalom zivatara, Szilágyi Sándor megírja *A magyar forradalom napjait julius elseje után*, a mely 1849. őszén alig két hónap alatt elkelt s a következő évben még két kiadást ért s németül is megjelent (Pest 1850). Ezt követték 1850-ben „*A forradalom férfiai 1848—49-ből*“. Vérrel és tűzzel írott munkák voltak ezek, a forró szenvedély, szeretet és gyűlölet lángja áradt szét a fehér lapokról. Nem lehetett az még akkor kiforrott történelem (maga sem tekintette később annak s nem szerette, ha emlegették), de igen jellemzők, mint korrajzok eme viharos évek hangulatának hű visszhangjai.

Lázás tevékenységet fejtett ki ezután is a forradalom emlékeinek megőrkítése körül. Névtelenül jelent meg *Görgei és fegyverletétele, Egy honvédtiszt naplójából*. (Pest 1850.) De már következő művét: *Közlemények Erdély Bem előtti s alatti életéből* (1850.) az osztrák kormány elkobozta, ép úgy *Klapka memoire*-jének magyar fordítását.

1850-ben írta még: *A magyar forradalom történetét 1848—49; Magyar nők forradalmi életéből* (elbeszélések és rajzok gyűjteménye); *Tollrajzok az 1848—49-iki magyar hadakból* stb., melyek minl a legolvasottabb művek voltak.

Nagy dolog volt ez akkor, elszánt bátorság s vakmerőség kellett ahhoz abban az időben, midőn statárium alatt állott minden, a mi a forradalomra emlékeztetett.

„Ma sem tudom elképzelni, — jegyzi meg egyik kortársa, — hogy lehetett 1849. őszén s telén a forradalomról és hőseiről könyveket írni s az akasztófát mégis elkerülni.“

Szilágyi lázas tettvágyát még ez sem elégítette ki. „A könyvek után következtek a folyóiratok: a *Magyar Emléklapok*, *Magyar írók füzetei*, *Röpirvek*, *Enyedi album*, *Nők könyve* egymást követték; szédítő merészséggel, mindegyre betiltva, lefoglalva, elkobozva, mindig új bőrben s cízzel jelentek meg, s Sz. Sándornak, a kit mindegyre a rendőrséghez idéztek, hajaszála se görbült meg. Más

¹ A Sándor-napi Történelmi Tárbán. 1888.

embert százszor becsuktak s tizszer felakasztottak, egy párszor kerékbe is törtek volna; ő mint az angolna kisiklott, egy-egy tréfával elütötte a dolgot s bárgyú képet vágva, meggyőzte Prottmant és a többit, hogy ő ártalmatlan ember. Tompát a Gólyáért Kassára hurezolták, Sz. Sándor tovább szerkesztette Proteusként változó füzeteit“ — írja Sz. K. (az idézett helyen).

Hogy miként játszotta ki a censurát s hogy jelenhetett meg *A magyar forradalom története* Pesten akkor, mikor a censura argus-szemekkel őrködött, azt Szilágyi Sándor így beszélte el:

Kolozsvárt lakásom idején többször megfordultam Malom Zsiga mérnök házánál, ott megismerkedtem egy Machio nevű dragonyos kapitánnyal. Midőn kiütött a forradalom, Kossuth mellé kerültem. Mikor a kormánynak Debreczenből menekülnie kellett, Kossuth magához hivatott és megbízott azzal, hogy a nála levő iratokat vegyem magamhoz. Szobámban rejtegettem az iratokat és mikor minden elveszett, földolgoztam azokat.

Mikor kissé elcsöndesedtek a dolgok, elmentem Heckenasthoz és a kéziratot kiadásra följánlottam neki. A híres kiadó meghökkent a kézirat láttára s azzal felelt, hogy bocsássam azt cenzura alá, s ha a censor megengedi ő kiadja

A cenzurához természetesen kevés kedvem volt. A kiadó erre azt az ajánlatot tette: eszközöljem ki Pest katonai parancsnokának, Machio altábornagynak engedelmét a kiadáshoz. Kihallgatásra jelentkeztem a parancsnoknál, nem is gyanítva azt, hogy az azonos lehetne egykori ismerősömmel.

Az előszoba tömve volt püspökökkel és világi méltóságokkal. Mikor a kihallgatás kezdődött, a szolgálatot tevő kapitány csakhamar engem szólított a méltóságok előtt. A legnagyobb zavarba jöttem, gondolván: mit fognak ezek rólam föltételezni, hogy a nagyhatalmu úr így kitüntet. De be kellett lépnem. Zavaromban nem mertem fölnézni. Az altábornagy megszólított s közöttünk a következő párbeszéd fejlődött ki, persze németül:

— Ismer engem? — Nem, kegyelmes uram. — Nem volt soha Kolozsvárt? — De igen, kegyelmes uram. — Nem ismerte ott Malom Zsiga családját? — Ismertem, kegyelmes uram, gyakran fordultam meg náluk. — Hát nézzen rám, én vagyok az akkori Machio kapitány!

Igy fölismerve egymást, előadtam kérésemet, mire az altábornagy

kérdezte: Nincs-e ebben a munkában valami ő Felsége ellen? — Semmi. — Vagy ő Felsége hadserege ellen? — Semmi. — Erre a kéziratra ráírta az engedelmet.

Elmentem Heckenasthoz, a ki aztán ki is adta a forradalom történetét. A vége a dolognak az lett, hogy a könyvből elkobozták azt, a mit lehetett; Machiót pedig áthelyezték egy kis dunántuli városkába.¹

Szilágyi Sándoruk több volt szabad, mint másnak, mert atyja, Sz. Ferencz, a hivatalos „Magyar Hirlap“ szerkesztője megvédte fiát a hadi törvényszék elé állítástól (a mivel fenyegették) s vissza tudta vonatni, bár nagy nehezen a fiát Pestről kitiltó rendeletet is.

Szilágyi Sándor Pesten a forradalom után nemesak írt, hanem irodalmi salont is tartott. Kőváry így írja le:

„A mikor a forradalomra harmadévre Pestre juthattam, Szilágyi ott lakott a színház bérházában, nemesak emeleten, de még szögleten: már szerkesztett s szalont tartott. Ki csak napi irodalommal foglalkozott, az nála esténként összegyűlt. Fizette az írókat, egész Mecenászamba ment. Szalon-tartó társa volt a most is élő s mecenásságot folytató Ráth György ny. kuriai bíró, akkor, mint szoktuk volt mondani, dandy. Történik, hogy Arany János Szalontáról Pestre jön. Szilágyinak pompás alkalom egy estélyre. Felgyül a fiatalság, ott pompázik a terített asztal: ki nem érkezik, Arany János. A Páris-ba volt szállva. Ki megy utána? A választás a ma is élő Dobsa Lajosra s reám esett. Bérkocsiba, s rohanunk. Hát Arany nejjével, sógorával szobájában kényelmesen vacsorál. No, csak készülj. Nem ő. De ott van Kemény Zsigmond, Lendvayné, Vahot. S mire tovább soroljuk: ha ennyien vagytok, éppen nem megyek.“ Így rendezett Sz. S. Arany János tiszteletére estélyt, melyre az ünnepelt nem jelent meg.

„De éppen ebben a félig kiérvelésben feküdt sikere. Apja nevére, állására, befolyására támaszkodva, donquixotti mérészséggel vágott oda oly akadályoknak, melyekre más gondolni sem mert. A forradalom szót fölvenni, merénylet számba ment, s ő a forradalomról úgy beszélt, úgy írt, mintha a Rákoczi koráról lett volna szó. Szegény Görgöre rárakta mindazt a nevet, kiket a történet — mert a magyar történet

¹ Dr. Demkó Kálmán írta le a Budapesti Hirlap 1899. jan. 15. számában.

árulókat nem ismer — a világtörténet árulókká bélyegzett: lehet, hogy maga is később sokallotta, de ez a nehány bombaszt loyaltitásának hitelét megalapította. A többivel a Protzmanok nem törődtek. S a végeredmény az volt, hogy mind bátrabb lett, mi másokat is bátorított. S csakhamar egy ifju irodalom fejlett ki, mely beszélni, írni, nyilatkozni, legalább pennájával tüntetni mert.¹

Salamon Ferencz egy tréfás versében így jellemzi a Sz. S. ekkori pesti irodalmi körét:

Pesten létem alatt történt sok furesaság
Mindig dongott nálam szebbnél szebb társaság!
Írók és ezigányok, nő komédiások,
Pihenhettek tőlem poros kronikások!²

Ennek a szomorú korszakban is eléggé víg bohém életnek vége szakadt, mert Sz. S. annyi borsot tört a német orra alá, hogy a végén el kellett hagynia Pestet s elment Kecskemétre — a menyiségtan tanárának. Salamon szerint:

Lettem hát emigráns sáros Kecskeméten
De nem úr-e vajjon kakas a szeméten?
Meg nem törve büszkén állott az inggallér,
Voltam egy személyben martir és gavallér.³

De Kecskemétről, a nem neki való munkakörből hamar kibontakozott s esöndes révpartra jutott, midőn 1853-ban N.-Kőrösre a földrajz és történelem tanszékére hívták meg.

III.

Csöndes magányban fejlődik a tehetség. Sz. S. írói egyéniségének s főkép irányának kialakulása Nagy-Kőrösön ment végbe. Itt megtalálta azt a szellemi légkört, melynek hatása alatt magasabb írói ambitio kelt lelkében. Önálló értékűt, maradandó becsűt alkotni, volt szíve vágyódása. S a szív visszaidézte emlékebe a szülőföldet, a bérezes kis hazát s ennek története a távol kódében ellenállha-

¹ A Magyar Polgár tárczájában 1899. jan. 18. sz. „Szilágyi Sándor emléktáblája s ifjúkora.“

³ Szilágyi Sándor installatiojára könyvtárnoki polczra (historikus ének) írta egy barát. Kiadva a Sz. S. nevenapjára 1888. szerkesztett „Történelmi Tár“-ban.

tatlan vonzó erőt gyakorolt reá. Belemélyedt tehát Erdély története tanulmányozásába, írásába s ezt tűzte ki élete feladatául.

Sz. Sándor N.-Kőrösön olyan írói kört talált, a melyben teljesen otthon érezte magát. Itt tanított Arany János, Mentovich Ferencz, Salamon Ferencz, Szabó Károly, Ballagi, itt lakott egy ideig Szilády Áron is, a kikben Sz. S. régi és új barátokat, munkatársakat s szellemi rokonokat talált. Ez akkor egy kis magyar akadémia, történelmi és irodalmi társulat volt, melyben Sz. S. tevékeny lelke folytathatta magasröptű szárnyalását.

A N.-Kőrösön töltött 14 esztendő volt az ő életének legboldogabb kora. A honfi fájdalmat az irodalom mivelésébe, a társadalmi élet kedélyességébe temették el: szőtték a szebb jövő szálait, kutatták a multat s a költészet és tudomány vigasztaló balsannával gyógyígtatták a magok és a nemzet sebeit.

Hogy milyen kedélyesen éltek ott együtt a magyar irodalom száműzöttjei, elárúlja egyebek közt Arany János ama tréfás verse, melyet Sz. S. disznótórára írt.¹

Az is jó tréfa volt, midőn Mentovich a Sz. S. saját nagy könyvtárából elsevegetett könyveit adogatta el neki, azzal az ürügygyel, hogy valamely tanyáról vadászatközben szerzett könyvek, mignem a turpisságot elárúlta az, hogy egy unicumot kínáltak neki eladásra s Sz. S. erről tudta meg, hogy saját könyveit vevegette.²

Igy folytak a n.-kőrösi élet napjai: munkában és kedélyes társaságban.

¹ Czíme: „Alkalmatosságra íródott versek. Midőn Sz. S. úr az ő első és utolsó malaczának végső tisztességtételét nagy és fényes gyülekezet jelenlétében tartaná, ezen alkalmatosságra készített és elmondott egy boeskoros poéta által.« Kezdeté:

Muzsám, ki lebuktál Parnassus hegyéről
És sok orrbezúzást nyertél pályabérül
Szűnj meg erőltetni szárnyadat magasra
Hagyd az égi kvártélyt a fellengő sasra
Jobb te néked immár itt lenn tollászkodni
Hősek és harcokról még nem is álmodni:
Lelsz alacsony tárgyat akármennyit: hisz na
Ehol van Szilágyi s az ő pótrás diszna!

² Szabó Károly írja „Sándor a könyvgvűjtő“ czímen az idézett Sándor-napi Történelmi Tárbán.

Szilágyi Sándor azonban csak félig volt Kőrösön. Lelke az Alföld rónáiról visszazárlt szülőföldjére, ott borongott annak dicső múltja felett, melybe mindinkább belemélyedve itt avatta föl őt *Erdély történetírójává*. Ebben találta föl eszményképét, élete legfőbb hivatását, melyhez hű maradt végső leheletéig.

Midőn az Akadémia 1858-ban tagjává választja: *Bánffy Dénes kora és megöletése* cz. értekezéssel foglalta el székét. Ezt követi *Erdély irodalma története, különös tekintettel tört. irodalmára* (Bp. Szemle 1858—59. és az Uj-Magyar Múzeum 1860. évf.), melyből *Erdélyország története*, tekintettel művelődésére cz. két kötetes munkája nőtte ki magát (Pest, 1866.). Ez az ő első nagyszabású s maradandó becsű munkája, mely tíz évi tanulmány eredménye. Magasabb eszményi ezél is lebegett előtte ennek írásánál, kimutatni Erdélynek politikai hivatását Magyarország története keretében, feltüntetni, hogy a török hódítás és az elnémetesítő törekvések korában az erdélyi fejedelemség mentette meg Magyarország államiságát, nemzetiségünket s nyelvünket, culturánkat; hogy Erdély nélkül manapság alig volna Magyarország.

Forás tanulmányai a részletek iránt is felköltvén érdekelttségét, az egyes történi kérdések tisztázására is vágya kelt. Itt írta meg *Báthory Gábor* fejedelem történetét (Pest, 1867.), melyben a történeti igazság fényét deríti e sokat rágalmazott daliás, bár erőszakos fejedelemre. A Rákócziak-kora iránt is itt ébredt föl soha el nem enyésző szeretete, Első terméke ennek a *Rákócziak kora Erdélyben* (1868), melyet később annyi más, élete alkonyán éppen legjelesebb alkotásai követtek: a Rákóczi-triász, a két György fejedelem és Zsigmond herezeg életrajzai.

Ez az ő második nagyszabású irodalmi alkotása, melyeket élete alkonyán írt meg s melybe nemesak nagy tudását, 20—30 esztendei tanulmánya eredményét, hanem szíve vérét, lelkesedését is beléöntötte. A Rákóczi ház hatalmában esúsesodik ki Erdély fejedelemségének ereje, gazdagsága. A mi alapot Báthory István vetett, Boeskay István tovább épített, Bethlen Gábor magasra emelt: azt az öreg Rákóczi György betetőzte. Méltán elmondhatta a linezi békéről, hogy „ha állandó lészen, a mit én véghez vittem, s nemzetemnek jó lelkismerete lészen; vagyon mit meghálálni mind a lelkiekben, mind a testiben.“

Sz. S. szerint „a hős hantait szétszorhatták, (a gyulafehérvári templomból), monumentumának köveit összetörhették (u. ott), de hiába ostromolták a magyar alkotmány kősziklán épült erős várát, melynek egyik bástyája a Rákóczy nevet hirdeti.“

Ezeket az igazságokat Sz. S. nemesak írta, de szíve mélyében át is érezte. Mily lelkesedéssel járt ő a Rákóczyak hazájában: Ónodon, Kassán, Eperjesen (a hol a tört. társ. 1881. kirándulásán a Rákóczy-házban voltunk szállva), Makoviezán a száz hársfa alatt, honnan „sub centum tiliis“ az öreg György némely leveleit keltezte, Zboró várában — élénken élnek emlékezetemben.

Az öreg Rákóczy Gy. életrajza az erdélyi fejedelemség epopoeája. A szép reményű ifjú R. Zsigmond herezeg rövid életének korrajza drámai erővel hat az olvasóra. II. R. György (a mint Sz. S. leveleiben emlegeti Zsurzsi) életrajza valóságos tragoedia. Mert II. R. Gy. a szászfenesi sikon kapott sebe nemesak ránézve volt halálos, de innen kezdődik az erdélyi fejedelemség haldoklása is.

Sz. S. tehát a 3 Rákóczy életrajzában az erdélyi fejedelemséget hatalma zenitjén s a meteor-hullás kezdetén rajzolja meg mesteri esetvonásokkal.

Az alkotmányos élet újra éledése Sz. S. előtt újra megnyitotta a fővárost. Br. Eötvös József a közoktatási miniszteriumba titkárnak nevezte ki. A fővárosi légkör aztán még fokozottabb tevékenységre sarkalta, új és új tevékenységi köröket nyitott meg előtte.

Közel az orsz. levéltárhoz, hozzájutott annak tört. kineses bányájához, megnyitak előtte a bécsi eddig titkos levéltárak, Szabó Károly bőven szállította az anyagot a történeti emlékekben még mindig kineses Kolozsvárról. S 1867-ben megalakult a *M.-Történelmi Társulat*, melynek Sz. S. csakhamar mozgató szellemévé vált.

Sz. S. Budán a várban, Szalay László szülőházában megtelepedve, csakúgy ontotta a történeti munkákat Bethlenekről, Rákóczyiakról, Loránffy Zsuzsánáról, Zrínyi Ilonáról stb., melyekben Erdély XVII. sz. történetét át- meg átdolgozta s Oklevéltáraiban gazdag adathalmazzal illusztrálta.

A régi történetíróknak is hosszú sorozatával gazdagította történetirodalmunkat: felkutatta a XVI. sz. jeles történetirójának, *Szamosközi Isstvánnak* történeti műveit s négy kötetben kiadta;

kiadta *Rosznyay* Dávid az utolsó török deák történeti maradványait is.

De Sz. S. szünetlenül alkotó lelkének még ez sem volt elég. Át akarta dolgozni az egész erdélyi fejedelemség történetét s megindította az *Erdélyi országgyűlési emlékeket* s ezeket történeti magyarázatokkal ellátva kiadta 1540—1699-ig, 21 vaskos kötetben az Akadémia. Megérte azt az örömet, hogy ebben is teljes egészet adhatott: az erdélyi fejedelemség kora történetét egészen — a gubernium kora elejéig.

Ez az ő harmadik, jelentőségre nézve legnagyobb, örökbecsű irodalmi alkotása.

Erdély ereje, nemzet és államfentartó alapja, alkotmánya, törvényhozó hatalma volt. Az országgyűlések története az ország története. Az országgyűlés Erdélyben több, mint az anyaországban, mert itt virágzik az alkotmányos élet s nagyobb hatása is van a közéletre, mert szervezete nemzeti, a törvényhozás nyelve a *magyar*, (az anyaországban latin).

Midőn a bécsi levéltárban az Erdélyi Országgyűlések számára dolgoztam 1881-ben, Albrecht főherczeg egy ízben látogatást tett a levéltárban s a kutatókkal szóba állván, tőlem azt kérdezte, hogy: úgy-e az erdélyi törvények latinul vannak írva? Feleletemre s meg is mutatván, hogy *magyarul*, elálmélkodott s csak annyit felelt, hogy: azt nem hittem volna (dass hätt' ich nicht geglaubt!)

Az Erd. Országgyűlések története tehát jóformán az egész Erdély története. Úgy hogy Sz. S. ezzel váltotta be teljesen azt a nagy élethivatást, melyet *Erdély története* megírásával még Nagy-Kőrösön maga elé tűzött.

S még egy mélyreható alkotás: hogy népszerűsítette a magyar történelmet s elterjesztette azt a palotáktól az egyszerű falusi lakóig. A *M. Történelmi Életrajzok* szép formában megírt tanulmányai, gyönyörűen illusztrált kiadásai többet tettek a magyar történelem népszerűsítésére s olvasottá tételére, mint minden azelőtti irodalmi kísérletek.

Végül, hogy megkoronázza nemes élethivatását: egy olyan magyar történetet akart honfitársai kezébe adni, mely messze felülmúlja az eddigieket, mely mintegy világi bibliája legyen nemzetének — s megszerkesztette munkatársaival *A magyar nemzet millenniumi*

történetét, a mely állami létünk ezredéves határán hirdetője, kieneses tárháza a múlt dicsőségének, a történelem tanúltságainak s útmutatója az új ezredév törekvéseinek.

Ekkora munkahalmaz, ily rengeteg munkásság, — egész könyvtárt kitevő eredmény — és Szilágyi Sándornak még ezenfelül is nagy, maradandó érdemei vannak.

Messze kiható érdeme, páratlan a magyar irodalomtörténet terén, hogy oly iskolát alkotott, egy egész történetíró gárdát nevelt, a mely által biztosította történetírásunk virágzását még egy nemzedéken át.

Kedvezett e gondviselésszerű hivatás betöltésére az ő elbűvölő szeretetreméltóságán s ebből származó nagy népszerűségén kívül az ő magános élete is.

A múzsák szolgálatának szentelvén egész életét, — családot nem alapított. Háztartását nővére vitte s családjá volt az egész írói kör, s „fiai“ a maga nevelte történetíró ifjúság: Thallóczy, Károlyi, Fejérpataky, Szádeczky, Barabás, Pettkó Béla, Schönherr, Dézsi Lajos voltak egymás után adjutánsai.

A M. Történelmi Társulat kiadványai, a *Századok*, a *Történelmi Tár*, a *M. Tört. Életrajzok* sok munkatársat igényelt: ezek körül, Sz. S. mellett növekedett a mai történetíró nemzedék.

IV.

Sz. S. nevelési rendszerét, írói, szerkesztői, emberi mivoltát úgy ismerhetjük meg legjobban, ha bepillantunk az ő történetíró műhelyébe. Saját észleleteimet és nagyszámú levele alapján az ő saját szavait kívánván megszólaltatni, engedelmet kérek, ha nem kerülhetem ki, hogy itt-ott magamról is szóljak.

1878-ban, II. é. tanárjelölt koromban kerültem a Szilágyi iskolájába. Akkori adjutánsát, Thallóczyt megbízta, hogy az egyetemről neki egy történész fiatal embert ajánljon. Thallóczy engem vitt fel hozzá Budavárába.

Az Uri-utczában lakott akkor egy emeletes sárga házban, melynek falán emléktábla hirdeti, hogy ott született Szalay László, a történetíró. A ház Kőezán Ferenczé volt, a ki később 12000 frtos alapítványt tett az akadémiánál történelmi tárgyú színdarabok íratására.

Szilágyi Sándor azzal fogadott, hogy akarna-e egyetemi tanulmányai végeztével ösztöndíjjal Bécsbe menni a történetíró intézetbe? ¹ No ha igen, úgy dűljön neki a kutyabőröknek s régi leveleknek, vigye haza ezt a esomót s írja le nekem holnapra. Másnap elvittem, összeolvastuk, újabb esomót kaptam. Erdélyi fejedelemskori levelek voltak, előbb könnyebbek, később Bethlen Gábor szálkás, kaszásrendű kézírása, majd I. Rákóczy György nehezen olvasható hieroglyphái, végül Teleki Mihály sejtelmes gyorsírása. Így vezette be fokozatosan minden tanítványát, későbbi adjutánsait, a régi levelek olvasásába, sajtó alá előkészítésébe s történetírói czélra felhasználásába.

Következett a levéltári kutatás. Arra nézve kézügyben volt a budai orsz. levéltár, és kitűnő alkalmúl kinálkoztak a M. Történelmi Társulat nyaranként rendezni szokott vidéki kirándulásai, melyek keretében a vármegyei, városi, családi levéltárakat felkutattuk, azokról jelentéseket tettünk s az anyagot feldolgoztuk. Első vidéki kirándulását a Tört. Társulat épen Kolozsvárra intézte 1868-ban. A 7-iktől (az 1875-iki nyitramegyeitől) az utolsó 15-ikig (az 1889-iki máramarosiig) Sz. S. rendezte, mint titkár e kirándulásokat, melyek míg jó részt az egész országot feltárták a kutatók előtt, másrészt fölkeltek az érdeklődést a vidéki mívelt nagy közönség széles rétegeiben is a hazai történelem iránt. Így jártuk be Erdély jókora részét 1879-ben és 1880-ban, midőn M.-Vásárhelyt a gr. Teleki nemzetség addig elzárt levéltárában több hónapig dolgoztunk, Szilágyi Sándor vezetése alatt, melynek eredménye volt több kötet Oklevéltár kiadása s Erdély XVII. sz. történetének sok részben tisztázása. Még egy nyáron jártunk a Tört. Társulattal Erdélyben, 1887-ben Hunyadvármegyében gr. Széchen Antal elnöklete és Sz. S. titkársága alatt, a midőn a vezérkar Maros-Németin lévén szállva, ott a tudomány, művészet és költészetnek a múlt emlékei által is megszentelt csarnokaiban és ligeteiben szövődött az a szellemi rokonság, mely oly nemes kegyelettel nyilatkozott meg jelen ünnepélyünk elnöki megnyitójában.

Ezek a kirándulások és levéltári kutatások voltak a Sz. S. történetíró iskolájának nyári nagy hadgyakorlatai.

¹ Institut für Oest. Geschichtsforschung.

Én másfél évi gyakornokság és két ilyen nyári hadgyakorlat (a kassai és a m.-vásárhelyi kirándulás) után kerültem a Sz. S. oldala mellől Bécsbe (1878. okt.), hol az Institutban hallgatás mellett, főfeladatomban volt az Erdélyi Országgyűlési Emlékek számára a bécsi áll. levéltárban dolgozni. Erre nézve írott instructiót kaptam, hogy miféle okmányokat kell leírni s miket csak kivonatolni. Leveleinek kedélyes és szeretetteljes hangjába belevegyül olykor egy-egy ostorpattintás, de nem fukarkodik adandó alkalommal az elismeréstől sem. 1879. oct. 28-án kelt első levelében írja: „Édes fiam! Szeretném ha valamit írna eddigi viselt dolgairól. Siekel hogy fogadta, hogy találja magát a parnassusi lefelgetés után a komoly és pontosságot kívánó munka körében? Halad-e Szamosközy? (melynek kiadásán éppen akkor dolgoztunk.) Tausing (a műtörténet tanára) hogy fogadta dolgozatát? (Dürer Albert magyar származásáról). Meglátja, ha lesz kitartása, élvezetes dolog lesz bécsi tanulása“.

Egy-egy kedvire való küldemény után így írt: 1880. feb. 11. „Édes kis Szádeczky! Igazán örömmel írom ezt a levelet, mert teljes megelégedéssel írhatom. Átnéztem (t. i. a küldeményt az Országgyűlési Emlékekhez és Szamosközyhez) és jónak találtam, gonddal is van írva: szóval jól használhatom, csak ily módon folytassa“.

Midőn egyszer egy cikkemnek kiadását előzetes bejelentéssel kértem a Századokban, az ő szerkesztői elvét ily kedélyes formában adta tudtomúl (1880. apr. 27.):

„Tanúlja meg fiam ezt a regulát: verba volant, scripta manent; Geld spricht, ugat a kutya. A cikk bejelentése semmi, a cikk beküldése minden . . . lássuk a medvét“ stb.

Általában Sz. mindig szeretett tréfálkozni, kedélyeskedni leveleiben is.

1880. őszén zokon vette, hogy lengyelországi útamból egy lengyel ifjúsági küldöttséget toboroztam és vezettem a marosvásárhelyi Bem-szobor leleplezésére, a kik ezüst koszorút hoztak a lengyel magyar szabadsághős szobrára. „Furesa — írja oct. 7-én Krakkóba — hogy magát a kormány küldi tudományos dologbau s maga politikai, még pedig szélbali agitatiokba elegyedik“, s visszartartani óhajtott. Azonban én a lengyel deputatiot eserben nem

hagyhatván, meg akartam nyugtatni Sándor bácsit, hogy engem nem a kormány küldött, mert én saját jószántomból s költségesen időztem a vacatióban Lengyelországban s a Bem szobor leleplezése nem pártpolitika, hanem nemzeti-ünnepély, melyről az előzmények után el nem maradhatok. Megpróbálta édes atyámnak írva is visszatartatni. Midőn így sem sikerült, egy pár hétig komolyan neheztelt, míg a lengyel levéltárak magyar vonatkozásairól írt terjedelmes jelentéssel (a mely megjelent a Századokban) s az ő számára küldött historicumokkal ki nem engeszteltem.

Ezekről írja 1880. nov. havában az ő nevelési rendszerére igen jellemző eme sorokat: „A pro persona küldöttek gyönyörű dolgok — ezekért fogadja köszönetemet s higgye meg, hogy a mit magának mondtam, az sem zsörtölődés volt. Hanem a milyen könnyen veszem azt, a ki nem tanítványom, olyan difficilis vagyok az iránt, kit balvégzete hozzám esatolt“.

És mi tanítványai szívesen túrtük az ő kedélyes zsörtölődéseit, mert tudtuk, hogy azok is jóakarátának nyilvánulásai.

Erre nézve így nyilatkozott egy 1896. decz. 5. írt levelében, midőn a min. tanácsosi címhez gratuláltam: „Édes kis fiam! Fogadja szíves megemlékezéseért legőszintébb köszönetemet. Furesa az, hogy mennyit bosszantottam magokat, értve ez alatt az én első gárdámat Thallóczyt, Árpádot, magát, Csifit-Gidit (Barabás) s magok még sem haragusznak rám“.

Az ő jóakarátából és zsörtölődéséből egyaránt bőven kijutott része az összes tanítványoknak, főkép a közelében lévő adjutánsoknak, a mivé én is előléptem, miután 1881. őszén az igazgatása alatt lévő bp. egyetemi könyvtárhoz tisztté kineveztetett. Még egy évet külföldön óhajtottam volna tölteni, de meghalván egy hivatalnoka, helyébe — *passiv resistantiam* daczára — *nolle velle* kineveztetett.

Az egyetemi könyvtár, a hol a mester élt és működött, egyúttal a Történelmi Társulat titkári hivatala, a Századok, Történelmi Tár, majd a történelmi Életrajzok, később a Millenniumi Történet szerkesztősége lévén, középpontja volt a magyar történetírásnak. Méltán írta róla egyik tanítvány az 1887-iki névnapi Sándor-napi Naplóban, hogy

Ez a szoba hol én most,
 Pusztítom a papirost:
 Se nem könyvtár, se nem bolt,
 Historikus műkert volt. stb.

Valóban az egyetemi könyvtár 1878-tól 1898-ig valóságos irodalmi gócpontja volt a fővárosnak, főképp a történetíróknak. Sz. S. köztisztelőben és szeretetben állott egyénisége egyaránt vonzotta oda a régi és újabb írói gárda tagjait — kuruczokat, labanczokat.

Politikai és felekezeti különiséget nem ismertünk, nem kérdeztük, nem is tartottuk számon, ki milyen vallású; finn és török pártra sem oszlottunk; mindannyian az igazságot kerestük, ha nem is mindig találtuk meg.

Ez a szép harmónia akkor nyilvánúlt legkedélyesebben, ha a mestert ünnepelni alkalmunk kínálkozott. Az ilyen ünneplés nemcsak lakomákkal járt, de alkalmi versek, emléklapok, füzetek szerkesztésével.

A könyvtárigazgatói beiktatóra *Salamon Ferencz* verset írt „Szilágyi Sándor installatiójára könyvtárnoki polezra“, melynek első éneke így kezdődik:

1. Tekintetes, nemes Kolozsvármegyében
 A kecségés Szamos víznek lementében
 A születésemkor baktereskedő bagoly:
 „Egész életedben — azt huhogta — „karmolj,
 S őrizd a könyveket, meg ne egye a moly“.
2. Így historicusnak születve születtem,
 S szorgalmas szerzéssel, még gyermek az lettem.
 Aviticus joggal, de meg kaparással
 Tele volt a polezom vagy száz krónikással“.

Szász Károly és Bartalus István is versben köszöntötték az új igazgatót.¹

Midőn Sz. S. nyaralót vett Budán a Városmajor-utczában, a hol a nyár elejét s végét töltötte (közben rendszeren útazott s fürdőkre járt) a felszentelő lakomára 1881-ben Thallóczy Lajos az akkori adjutáns szerkesztett egy pazarul illusztrált albumot „Szilágyi

¹ Kiadtam a Sándor-napi Történelmi Tárbán 1888-ban.

Sándor városmajori birtokfoglalása emlékére“, a mely a közreműködők számára mindössze 30 példányban készült. Verset írtak belé Arany János,¹ Szász Károly,² Arany László, Károlyi Árpád, Szádeczky Lajos, Deák Farkas, Kőczán Ferencz, Vargha Gyula, Hampel József. Prózát: Salamon Ferencz, Torma Károly, Pulszky Károly, id. Szinnyi József, Fejérpataky, Thallóczy.

Neve napját minden évben nagy lakomával ültük meg a szeretett mesternek egyetemi könyvtári lakásán. Ott voltak régi barátai, tanítványai, az egyetemi könyvtár tisztikara; képviselve volt a cultus-ministerium, akadémia, nemzeti múzeum, országos levéltár stb. 50—60 író symposiuma volt ez, melyen szípkázott a szellem s rakétázott a humor. Alkalmi füzetek is jelentek meg tréfás tartalommal, szép illusztrációkkal. Az 1887-iki névnapra egy rendkívüli „*M. Tört. Életrajzok*“, füzetet szerkesztettem „*Sándor-napi Napló*“, Ét és Emlék-Lap, Irták az olvasók olvassák az írók“ első cím alatt, melyet *Jókai Mór* nyitott meg pompás humorral emlegetve azt a kort

„Sándor bácsi, héj mikor kendet még
Sándorkámnak, ösémnek nevezték!“

1888-ban a „*Sándor-napi Történelmi-Tár*“ következett, melyben munkatársai kiszerkesztik Szilágyi Sándort, felkutatván életének aprólékos, kedélyes, humoros epizódjait Kolozsvárról, Maros-Vásárhelyről, Körösről, Budáról, Pestről, Lublóról, a hol a megelőző évben a fürdő idényt töltötte.³

¹ A n.-kőrösi disznótori vers itt jelent meg legelőször.

² Epigrámokat. Pl.

Sajtkukac a sajtból, ha kiugrik, nincs hova lenni,
Hon- s hajléktalanul pusztúl el a levegőn.
Könyvmolynak jobb dolga van ám; foliánsi közül ő
Szép város-majora árnyaihoz menekül.

³ Innen egy haza írt panaszos versének hasonmását is közöltük a füzetben, mely így kezdődik:

LUBLÓN

Jan. 12. 1887.

Háromnapi folytonos esőzés közben készített s nagy
búsan papírra vetett

Siralmas Ének

Jakobinka ormiról
Gyűlnek bús fellegek,

A névnapi füzetek trilogiáját befejezte 1889. márcz. 18-án a „*Karaván Lakzi Sándor napján*“ cz. étlap, melynek czímlapján Dörre Tivadar pompás tollával Pulszky Ferencznek az Akadémia és a sajtó viszonyára mondott, híressé vált szálló ígését rajzolta meg: azt, hogy „a karaván halad a kutya ugat“. A pálmafához tollal akasztott sátorban Hébe várja serleggel a karavánt, melynek élén teve hátán Szulejmán basa (Sz. S.) halad, utána Szász Károly, mögötte Pulszky papa régész ásóval a háta mögött, hátúl Thaly Kálmán turbános feje s hátuk mögött még néhány felismerhető alak s aztán a népség katonaság karavánja kigyózik a Parnassus hegy felől.

Ilyen kedélyesek voltak a Sándor-napi lakomák az egyetemi könyvtárban. Az emlék füzetek a jelenlevők számára kézirat gyanánt készültek s adattak étlapúl, de voltak távollévő amateurok, a kik már várták s minden áron bírni óhajtották. Trefort ministerünk is megkívánta mindig a maga tiszteletpéldányát.

V.

Sz. S. gyöngé egészségű, beteges ember volt. De a gyöngé testben erős lélek lakozott: mozgékony volt, mint egy hevesvérű ifjú, fáradhatatlan, mint egy athléta. Szász Károly azt írja róla, hogy „tevékenysége, mozgékonyága határtalan volt. Nem volt rá eset, hogy egy órát — még a lezckén is — egy helyben maradhasson. Bár kitűnő lángésszel bírt a kártyához, azért nem lehetett kártyahős, mert két osztásig egy végtében nem tudott a helyén ülni. A kéneső a csökönyös mozdulatlanság jelképe hozzá képest.. Ötször a halál révén — ha esetleg katolikus lett volna, annyiszor látták volna el az utolsó szentségekkel — mindig felkelt s elszaladt a dolgai után“.²

S tekinthetek bármerre szét

Kék eget nem lelek.

Sötét borús a láthatár

Mindenfelé csak zápor ár.

Meleg szobában pamlagon

Mélázva heverek,

Nem háborgat még Olga sem,

Sem a szedő gyerek.

Ó merre vagytok szép napok

Correcturák és Századok!

² A Sándornapi Történelmi Tárbán 1888.

Gyöngye, beteges testét nyaranként vidéken és fürdőkön edzette. 1883-ban Új-Tátrafüreden üdült s onnan dirigált könyvtárt, szerkesztést, még a rossz idő sept. közepén haza nem kergette. Jövetelét e kedélyes levéllel közli: „Kedves Collegatus! Marokra legények! Meg nem ismernek, ha haza megyek. A 8° levegő, 16° víz minden mérget kipurgált belőlem s most egy mérgeződni, káromkodni nem tudó jámbor lélek vagyok. Csak hogy *így* majd unalmasnak ne találják

öreg barátjukat

Szilágyit.“

Tátrafüred, 13/IX. 1883.

Nekem külön megírta, hogy Szól ez egyik levél a collegatusnak -- de azért el ne bizza magát maga, mert ha Zólyomi pere nem lesz meg -- visszatér belém a tigris s olyan káromkodást fog hallani, hogy a hideg is kileli.“

1886-ban Kaltenleutgebenben Bécs mellett használta a hidegvíz curát, jó sikerrel. Május 26-án azt írja: „Dühös hydropathia vagyok. A mint haza megyek a szolgálkat betanítom, hogy kell Abreibungot adni s minden tiszt minden reggel Abreibungot kap“. „Mondja meg Katinkának (nővére), hogy egy megüresedett kengyel-futói állomásra már beadtam a concursust.“ Jun. 18. „Nálunk a levegő nem jutott egészen a fagypontra. Kaltenleutgeben: nomen et men“. Jun. 22. „A kis Tuhutumnak (keresztfia) utalványozok egy baraczkot. In natura megadom 6 éves korában.“ Jul. 24. „Hát a trónörököst (keresztfia) nem vágják még falhoz? Addig nem lesz ember belőle, míg jól el nem laznyagolják“. Kedélyességének mind meg annyi sziporkái.

1887. nyarán Lubló fürdőre ment, gyöngye egészséggel, de ott az asszonyok fürdőjében csakhamar jobban lett és igen jól érezte magát e nyáron. Kitűnő kedélyhangulata visszatükröződik levelei derült, tréfás hangján. Jun. 1. írja: „Ez pompás egy hely, gyönyörű idő is van s kezdem jobban érezni magam.“ Jun. 10. „Édes kis fiam! Ne örüljön levelemnek. El vagyok határozva sok felelősséget rakni nyakára, oly pompásan végezte a Századokat. A mit én nem tudtam kivinni, maga megcsinálta: ez a Századok füzet igazán pompás. Annyi bizonyos, hogy nekem jó napot csinált, ma 10-ike van s minden kész. Na hiszen ha haza megyek, beállok úrnak —

felé se nézek a szerkesztésnek: végezze maga. Tréfa a mi tréfa igazán szívemből köszönöm a gyors és jó munkát... Kutyszeremtette! Tudja-e maga, hogy itt van a szomszédban Szadek? Hát a maga ősi fészket meg sem nézi? Még kisfil, hogy valami starozta lakott Szadekben s maga onnan szakadt el. Azért sem valószínűtlen, mert sok itt a bajszatlan ember! (Ennél jobb vicez a lublóí víztől nem telik). . . .

Kelt a szadeki starozták ősi fészke közelében Lublón, a lublóí vár aljában, a palocsai vár közelében in thermis prope Jakobiaka
öreg barátja

10/Vl. 87.

Szilágyi Sándor.“

A lublóí üdülés rohamosan visszaadta egészségét, jókedvét is. Onnan sűrűn irt levelei csak úgy sziporkáznak a jókedvtől. Az egész fürdőnek kedvence lett a jó Sándor bácsi, a ki Pestről hozatta a sárga dinnyét és bokrétákat ottani kedves új ismerőseinek. Engem is hívott és sürgetett minden levelében, hogy menjek el. De nem könnyű volt mozdúlni a „historicus műkertből“, mert a Századok jul. füzetét kellett megszerkeszteni s a hunyadmegyei kirándulást kellett előkészíteni. Erre nézve jun. 17-én kelt levelében kedélyes útasításokat adott. „Az Irodalmi Szemlébe vegye át a Krapulenszkek és Vaslapszkek (t. i. a krakkói akadémia) kiadványait s írjon arról egy szép cikket. Hadd mulasson az a sok bolond polák.

Azután a hírek közt egy lapnyi lehet a krakkai Akadémia megnyitása. Az a mit ott Tiszajevszki (no lám! Duna helyet Tiszát írtam) összehazudott Hedvigáról s löeszlábú Ulászlóról a Jagjelről, azt is kiczifrázhatja: Tarjangos Illés mohón fogja nyelni.

Azután megírhatja, hogy Dévára oláh invasio készül. Ott lesz Hasdeu, Tocileseu, s az oláh akadémia egy egész deputatioja (Domnu Zen!), ott lesz az öreg Baricz is. Hogy fogjuk egymást bolondítani a fraternizálással! No meg a maga Vaslapszki (t. i. Zakrzewski krakkai egyet. tanár). Lengyel-oláh-magyar szövetség, a miről Zsurzsi (II. Rákóczy György) álmodozott! Sze treaszke! Nyepozwolin! Éljen! Mazurka, haczegián, esárdás — ez lesz az élet!“

Persze ebből a nagy oláh tudós invasióból nem lett semmi sem

Hunyadban. Maga is csak tréfált, mert jun. 29. levelében már azt írja: „Hogy kik az oláhok, kik Dévára jönnek, azt Kuun Géza tudja magának megmondani. Fordúljon hozzá“. — „Tormát (t. i. Károlyt) reszelje kellően“. Újra zúgólódik Lublóra nem menetelemért: „Egye meg a vaczkort a jul. 7-iki gyűlésért. Óh az én planumom! Hát mikor hozza az ördög már ide? Berzeviczy Tivadarnak megígertem, hogy meglátogatom s a látogatást (3 órai kocsizás ide) azért halasztottam el, hogy magával mehessenek. Nedeczre is a Paloesay levéltárt s régi butorokat megnézni magával szeretnék menni. Hát azonnal válaszoljon, hogy jön-e és mikor jön?“

Jul. 3-án még esábitóbb húrokat pendít meg az ő kifogyhatatlan kedélye és humora, hogy Lublóra menetelemet sűrösse. — Az ő örökifjú lelkülete sugárzik ki az alábbi sorokból, melyeket jellemzéseiül ide iktatok: „Édes kis fiam! Már nemesak a dr. (Tauffer Jenő) és én, hanem minden asszony és lány, a ki itt van, szívszakadva várja magát. Ezt az utóbbi körülményt pedig azért emelem ki, mert halálos büntetés terhe alatt kiadtam a rendeletet, hogy el ne merjék árulni, hogy nekem van egy kedves komám-asszony s egy nagyfejű buksi keresztfiam (ki itt már egy jegenyefát képes volna kitépni) kinek férje s kinek papája a várva várt gavallér. Az a gonosz dr. ugyan az ő jó kedélyes mosolyával azt morogta fogai közt: hijában mondanánk el, úgy se hinné el senki — ha meglátja. Ezen introductio után pedig rendelem mint principalis a következőket: el ne merje tépni ezen „sikerült“ witz miatt ezt a levelet addig, míg el nem olvassa a többit is.

Csütörtökön nyaka közé csapjon minden olyan impertinens embernek, ki a gyűlésen fel mer szólalni — megértetvén vele, hogy maga már szerdán kiszedette az egész gyűlést s meg is tördeltette. Pénteken imprimálja. Szombaton reggel pedig megtáviratozván, hogy jön, induljon el. Secus non facturus, sub verbo nostro principali etc. Este aztán grandioz bevonulás, taraczkövések, rakéta feleresztések etc. mellett; tűzi játék a tavon, serenade a fenyvesek közt, lányok és asszonyok versengése etc. etc.“.

Erre a kedélyes sürgetésre lehetetlen volt Lublóra el nem menni. De a tréfára én is tréfával feleltem — elvittem feleségemet is s még egy pár barátunkat, barátánkat.

Sándor bácsi az ünnepélyes fogadtatással nem maradt adós: a fürdő végén ott várt a doctorral s néhány fürdő vendéggel s a tót kertészlegényből álló lovas bandériummal, kinek kezében nemzeti zászló lengett s a ki szörnyen éljenzett.

Budapestről magával vitt egyik könyvtárszolgánk frissen kaszált mezei virágot hintett lábunk elé; a doktor magyar s egy lengyel vendég lengyel dikeziót mondott s taraczk is durrant el vagy kettő. Mindez nagyon programmszerű volt eddig, de midőn a második kocsiból feleségemet láttá kiszállni, meghökkenve mondta: boldogtalan, minek hozta el a feleségét! Megnyugtattam, hogy incognito-ban utazik, mint nővérem. Úgy jól van! S tényleg az első nap, hogy az ő tréfás kedvét el ne rontsuk, az ő felelősségére én nőtlen fiatalemberként s feleségem leány sorban szerepelt.

Ebéd után nagy kirándulás volt a lublói várba, este táncmulatság, másnap erdei kirándulás, harmadnap a Vöröskolostorba s onnan a Dunajeczen tutajon a lengyel szeczavniki fürdőbe s visszajövet kocsin a nedeczi várba stb. Soh'se láttam az én kedves Sándor bácsimat jobb kedvűnek: mintha 10—20 évvel megfiatalodott volna.

A lublói fürdővendégek, kiket hálából a szíves fogadtatásért megserenádoztattunk, Sándor bácsitól kedves emlékekkel vettek búcsút: egy emléklapot nyújtottak át neki, melyre mindenki felírta a nevét. Legkedvesebb emlékei között tartogatta. A következő évi névnapi fűzetbe hasonmásban kiadtuk.

Ő 1889. nyarát újból Lublón töltötte, annyira megszerette e kedves idylli helyet, hol őt is annyira szerette mindenki.

Igy egyesült Sz. S. bácsiban a nagy tudós a kedves szeretetreméltósággal. Nem hiába írta róla egyik legjobb s legrégebbs barátja:

„Az egyoldalúságot, a német tudósok ezen jellemző privilegiumát soha életemben nem szerettem; ki nem állhattam azt, a ki csak tudós, csak böles, csak nagy hazafi, csak korhely, csak víg czimbora stb. akart és tudott lenni; ahoz vonzódtam, a kiből az emberi természet sokoldalúságát minél szebb harmoniában láttam megtestesülve. Ebben a tekintetben pedig az én Sándor barátom valóságos unicum.“¹

Én is ezt a sokoldalúságot, minden nagyképűségtől mentes kedélyességet, ezt az igazi kedves emberi varázserőt kívántam Sz. S. jellemrajzában — saját leveleiből kiszakított részletekkel — feltüntetni.

* * *

Igy él lelkemben Sz. S. képe, a kegyelet és hála, a tisztelet és szeretet érzelmeivel körülövezve. Nem tudom, valjon a nagy tudós kiváló tulajdonságait, vagy a szeretetre méltóság ritka harmóniáját tiszteljem-e inkább emlékében? A kettő együtt alkotta Sz. S. lényegét, a tudós és ember nemes összhangja vont glóriát az ő homloka körül.

E kettős példányképnek rendeztünk ünnepélyt születése 70-ik évfordulóján 1897-ben. Ezt sirattuk el 1899 január 15-én, midőn a főváros adta dízsirjához kikisértük.

Ez a példánykép lebeg szemünk előtt a mai ünnepélyen is, midőn emlékét leleplezzük azon a házon, melyben bölesője ringott.

Lebegjen szelleme lelkesítő példányképül ez iskola előtt is, mely benne az isteni szikrát lángra gyújtotta.

— Ne feledje Kolozsvár és Erdély, hogy alig volt hivebb fia, mint ő, ki azt a szellemet, melyet innen örökölt, megdicsőítette és nemzetünk közös szellemi kincsévé varázsolta át a hazafiak lelkébe.

Hirdesse az a tábla Szilágyi emlékében a *hazaszeretetet*, mely őt nagy alkotásokra lelkesítette; s ez a hazaszeretet hirdesse tanulságul a múlt dicsőségét, buzdítson a jelen munkásságára s biztasson a multnál is szebb jövő reménységével.

Mátyás király.

(Harmadik közlemény.)

VI.

Mátyás hazánk anyagi és szellemi felvirágoztatására irányzott törekvése nem maradt eredmény nélkül: benn az országban oly rend, nyugalom, gazdagság, műveltség és mondhatjuk boldogság honolt, a milyenben csak igen ritkán volt része hazánknak.

S a mily üdvös volt kormánya befelé, ép oly hatalmas, tekintélyes volt kifelé is. Nem is volt akkor hazánk másod- vagy harmadrangú ország, melyről csak elvétele hall valamit a nagy világ. Nagy hatalom volt az. Uralkodója, báresak király, nem császár, csak magához hasonlónak s nem felette állónak tekinti a császárt és a többi nyugat-európai uralkodót.

„Magyarország mindig szabad ország volt — írja egy helyütt — és a birodalommal sohasem állt kapcsolatban. Rang tekintetében a császárt magasabb állásúnak ismerjük el, de az uralkodói hatalom szempontjából magunkat vele egyenlőnek tekintjük, annyira egyenlőnek, hogy tőle egyáltalán nem félünk és miként eddig nem féltünk, félni ezután sem fogunk“.¹ S a császárnak volt alkalma Mátyást mint vele hatalomban „egyenlőt“ megismernie. Mily erélyesen tudta megvédeni országa érdekeit, a pápai curiával szemben is, említettük. Míg gyöngye elődei alatt a pápák magukhoz ragadták a papi javak és egyházi méltóságok adományozásának jogát s a királyra csak a kénytelen-kelletlen megerősítés várt, ő egész határozottsággal érvényt szerzett felségjogainak.

Nem ismerte el a pápák e téren előbb gyakorolt jogát s csak

---

¹ Mátyás kir. levelei II. köt. 96 lev.

annyit fogadott el, hogy adományaihoz a pápa megerősítése szükséges. Hatalmát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy ez a megerősítés mindig az ő kívánsága szerint történt. Még akkor is, midőn a 7 éves Esztei Hypolytnak adományozta az esztergomi érseki széket, bármennyire vonakodott a pápa e gyermeknek a primási székből való megerősítésétől, Mátyás óhajta teljesült. Érvényt tudott szervezni tehát uralkodói jogainak bárkivel szemben, Európa népei pedig — elmondhatjuk — kora minden uralkodója közt a legnagyobbak tekintik.

E sikereket természetesen legfőképen fegyvere túlsúlyával vívta ki, de emellett diplomatikai ügyességének is nagyon sokat köszönhetett. Államférfiúi talentuma nagyon jól felismerte mindig, hol nyílik alkalom beavatkozásra, előnyök biztosítására. Legnagyobb éberséggel őrködik ezen mind maga, mind kiváló diplomatái. Általában igen nagy ügyességet tanúsít embereinek megválasztásában. Sohasem a nevet, a származást, hanem az igazi tehetséget nézte. Így aztán sikerült maga körül oly diplomata kart szervezni, melynek a külügyekben igen jó hasznát vette.

A már többször említett nagy nevek mellőzésével említsük meg itt *Ország* Mihályt, az évek hosszú során át köztisztelettel övezett nádort, *Drághfi* Tamást, a királyi személynököt, ki több ízben járt Olaszországban hivatalos küldetésben, ifj. *Vitéz* Jánost, római követet, *Bajoni* Istvánt, *Bácskai* Miklóst, *Kendi* Antalt és *Ferenczet*.¹

Nem esoda, ha az egyik sikert a másik után aratta. Tiszteletet kelt a magyar korona iránt a sok országra szakadt német birodalom és Olaszországban, hol a fejedelmek viszályait bámulatos tapintattal aknázza ki a maga javára. A német lovagrend, mely Poroszországot bírja, védnökéül ismeri el. Az olasz fejedelmek vetélkedve keresik szövetségét. *Ancona* köztársaság főnhatósága és védnöksége alá menekszik s a védnökség jeléül ki is tűzik az anconai tanáesház tornyára a magyar lobogót. Apósát a nápolyi királyt a pápával szemben is segíteni meri. Keleten Oroszországgal szövetkezik Lengyelország ellen.

Az összeköttetés fentartása miatt minduntalan megfordúlnak

¹ Mátyás magyar diplomatáiról bő tanulmányt közölt Fraknoi tollából a Századok 1898. és 1899. évfolyama.

követei, diplomatái a különféle udvaroknál. Gondja van rá, hogy követségei már külső fellépésükkel elárulják, mily hatalmas uralkodót képviselnek. Hogy egy példát említsünk erre, 1464-ben II. Pál pápához küldött egy követséget az egyház új feje előtt bemutatni a magyar király hódolatát. A követek *Rozgonyi János* és *Czezmiczei János* voltak. Kiséretük 300 főnyi lovas csapat volt fényes öltözetben, ellátva bőven arannyal, ezüsttel, úgy hogy csak úgy szórták a pénzt útközben. Meg is csodálták és sokáig emlegették őket aztán mindenütt, a merre jártak.¹

Külügyi összeköttetéseinek rendkívüli kiterjedtségét mi sem igazolja fényesebben, mint diplomatiai levelezése. Alig van számot tevő udvara Európának — a pyreneusi félszigeti és az északi államoktól eltekintve — a melyet egyszer-másszor valami diplomatiai ügyben fel ne keresne leveivel. Nem kell ugyan azt gondolni, hogy ezeket a leveleket mindig maga fogalmazza. Kancelláriájából kerültek ki azok, néha ugyanesak külső alakjukban, de néha tartalmukban is. De bizonyos, hogy nem volt korában uralkodó, ki annyira befolyt volna a nevében irt számtalan levél szerkesztésére, mint épen Mátyás. „Mátyás király bámulatos szorgalmát — olvassuk Galeottinál — úgy nagy, mint kiesiny dolgokban különösen az bizonyítja, hogy minden levelet, mit szétküldött, vagy maga mondott tollba, vagy a mit mások irtak, átolvasott“.² Bizalmasainak többször írt sajátkezűleg. Nála is megvolt az a nagy uralkodókat jellemző tulajdonsága, hogy bár nagy phisikai megerőltetéssel, de országuk ügyeinek úgyszólván legkisebjeit is maguk akarják elintézni, vagy legalább az elintézés módját megszabni. Méltán csodálhatjuk Mátyásnál is, hogy országra-világra szóló tetteit, alkotásait hirdető 32 esztendő fáradalmai között hogyan tudott időt szakítani a levelek e halmazának elküldésére. Hiszen csupán külügyi levelei közül hatodfélszázadot adott ki az Akadémia.³ Pedig mennyi rejtőzhetik még ezek közül is fel nem kutatott levéltárak rejtekeiben s mennyit emésztett már meg az idő. S vegyük számba, hogy megmaradt más rendeltetésű levelei szintén kötetekre menők.

¹ Bonfini id. m. IV. D. I.

² Galeotti id. m. XXVIII.

³ Mátyás király levelei. Külügyi osztály. Közzéteszi Fraknoi Vilmos. 2 kötet.

Természetes, az egyes levelekben nincs megjelölve, mi bennük a király szava s mi került ki hivatalnokainak tollából. Egészben véve még is rá lehet mutatni azokra a helyekre, a melyek a király szellemének bélyegét viselik magukon. Mátyást mint politikust szándékainak helyességében és a maga erejében biztos önérzet, a feltétlen érvényesülni akaró határozottság, az akadályok kiméretlen eltiprása, e mellett természetes őszinteség jellemzik.¹ Levelezésében is sok helyt találunk ilyen írói egyéniség bizonyítékaira. E helyek rövid, határozott szavakkal, néha nyers őszinteséggel, éles logikával, de kevésbé ékes latinsággal adják elő tárgyukat. Humanista diplomatáinak fogalmazványai ellenben a klasszikusokat utánzó ékes nyelvű, terjengős szónoklatoknak tűnnek fel.

De ha ő maga nem is volt oly jártas a humanisták stílusában, mint diplomatái, magában a diplomatiában még is csak ő volt a mester. Szemei örködve függenek országain, népein, kezei rajta nyugodnak a kormány gyepelőjén, de azért ő maga szövögeti sokoldalú diplomatiájának szálaít is s nem tűnhetik fel a politika egén jelenség, mely sas szeméinek figyelmét kikerülné. Nincs idő, nincs helyzet, mely zavarba ejtené. Mindig tudja, mi az egyedüli tenni való s e felé biztosan halad. Útjában felhasznál mindent s mindenkit csak eszköznek tekint s ki erről megfeledezve, a maga útján mer haladni, vagy épen daczolni akar, eltiporja. Így taszította el — kit előbb, kit később — úgyszólván minden nagy munkatársát.

Politikai látóköre mily széles, akarata és tehetsége mily nagyszabású, bizonyítják rendkívüli sikerei s a hatalom szédítően magas poleza, melyre feljutott.

A hol azonban diplomatiái eszközök nem voltak elégségesek, nem habozott előhúzni a fegyvert sem. Nem volt oka kerülni Nyugat-Európa fejedelmeivel szemben soha a harcmezőn való mérkőzést sem. Morvaország, Szilázia, Luzácia és Alsó-Ausztria meghódítása bizonyítja ezt.

De ez más térre: a hadvezérré tartozik.

¹ Thuróczy IV. LXV. ugyan a színlelés mesterének nevezi, de ez csak annyiban állhat meg, hogy, mint jeles diplomata, ha kellett, el tudta rejteni gondolatait, érzelmeit.

Előbb azonban szóljunk *udvartartásáról* is.¹

Ez kezdetben nem volt oly fényes, mint azt azok az írók, kik uralkodása második felében környezték, leírják. Főként a pompaszerető nápolyi udvarban nőtt Beatrix szeretteti meg a királylyal az olasz udvari szokásokat. S Mátyás megengedi, hogy az olasz pompa otthonra leljen Budán. Volt módja benne. Jövedelme igen nagy volt. Kinestárának évi jövedelme uralkodása későbbi éveiben mintegy 800,000 forintra tehető. Pedig ez csak rendes jövedelem volt, de e mellett rendkívüliek is növekedtek még az évi bevételt, mely így néha 2 millióra is felszökött. S mindehez járult a király óriási kiterjedésű magán birtokainak haszna. Ily jövedelemből aztán lehetett udvart tartani.

Ennek fényét mutatja a nagyszámú udvari személyzet. Ott látjuk elől a főudvarmestert, az udvarbirót, kamarásokat, udvarnokokat, apródokat, kik udvari ünnepeken mind ragyogóbbnál ragyogóbb díszöltözetekben pompáztak. Nagy számmal lehettek képviselve az udvari papok is.

Az alantasabb személyzet sokaságából említsük a királyi sáfárt, főszakácsmestert és udvari tárnokot, ezeknek parancsait egész sereg szolgálta leshette. Ajtónállók, étékfogók, pohárnokok, lovászmesterek mind szép számmal szaporították a szolgálatszélyzetet.

Nagyon sok kézművest is foglalkoztatott az udvar. Szabók, szűcsök, vargák, fegyvercsiszárok, kertészek stb. lettek élelmet az udvari konyhán. Mellettük ott sűrög-forog a cselédség.

Kétségtelen, hogy ha nem maradt is egyenes tudósítás Mátyás testőrségéről, de ez sem hiányzott udvarából. Valamint ott találjuk a középkori udvarok tipikus alakját, az udvari bolondot.

Udvarának állandó alakjai a tudósok, művészek, államférfiak és hadvezérek. Kedvelt humanistái viselik a legdiszesebb udvari tisztségeket. A nap legnagyobb részét körükben tölti, még asztalánál is vendégül látja őket.

A király lakomáin állandóan sok vendég étkezett, hol a legjobb ételekben-italokban válogathattak.

Mindenesetre ezekben kevesebb fogycsökosságot mutatott

¹ Az alábbiakban főleg Csánki D. „Hunyadi Mátyás udvara“ cz. alapos tanulmányának eredményei vannak értékesítve.

Mátyás asztala, mint az evőeszközökben. Mint a kort jellemző dolgot felemlíthetni, hogy a villa még a király asztaláról is hiányzott. Galeotti tudósít, hogy Mátyás oly ügyesen tudta ujjaival megfogni az ételt, hogy esőppet sem piszkolta be kezét.¹

A ebédet szellemes társalgás fűszerezte, melynek hangja majd komoly, majd tréfás volt. A társalgás középpontja mindig Mátyás volt, kinek minden vendégéhez volt egy kedves szava. Közbe-közbe zene és ének hangja gyönyörködtette a vendégeket, sőt néha színészek játéka is növelte a kedvet.

Az udvari pompát a ragyogó öltözetek szintén nagyban emelték. Bonfini szerint ugyan maga a király közönségesen csak középszerű és otthonias ruhát viselt, de alkalom adtán ő is diszbe öltözött.² Magyar vendégei pedig mindig diszruhájukban jelenvén meg, festői képet nyújtottak. Az ékszerek és drágakövek, nőknél gyöngyök, boglások pazar használata, a selyem, bársony ruhák, a színek pompája bámulattal töltötte el az idegent. Idegen diplomaták sűrűn fordúlnak meg nála. A pápa és Velenceze állandó követeket tartanak Budán, de minduntalan találkozott ott német, cseh, lengyel, francia, török követ is.

A követeket mindig szíves magyar vendégszeretet fogadta. Ha kedves követség jött, vagy olyan, a mely előtt hatalmát akarta mutatni a király, rendkívüli fényt fejtett ki. Így egy ízben a török követet, kit tündéri pompával ékeskedő visegrádi függőkertjében fogadott ékes ruhájú környezettel, oly káprázatba ejtette, hogy az egyre csak azt dadogta zavarában: „A császár üdvözl“.³

Képzhetők, mily élet volt abban az udvarban, hol folyton ily tömérdek ember nyüzsgött.

Kiváló alkalmakkor tartott ünnepélyei korában fényben talán schol sem lelték másukat a föld kerekiségén. Ilyenkor nem volt ár, mit sokallott volna az ünnepély fényességéért. Ének, zene, pazar lakoma, táncz alkották a műsor főpontjait, melyek közt ott találjuk sokszor a bajvívást is. Néha maga is részt vett a középkor e kedvelt multságában, a mely — mint multság — természetesen csak tornajáték volt s abban állt, melyik tudja a másikat kivetni

¹ Galeotti id. m. XVII.

² Bonfini id. m. IV. D. VIII.

³ Oláh Miklós feljegyzése. (Bél. M. Adparatusában 12. 1.)

a nyeregből. Voltak ló- és kocsiversenyek is. Bonfini még oroszlánvadászatokról és gladiatori viadalokról is megemlékezik.¹

Ünnepi alkalmakkor a nyugati udvarok szokása szerint egyeseket lovaggá is ütött a király. Egy más neme volt az uralkodói kegynek az aranysarkantyú osztogatása. Uralkodása végén meghonosították az udvari ünnepélyeken olasz szokás után az álarezos bálokat is.

Nagy pazarlást fejtett ki az udvar fegyverekben, lovakban, kocsikban s azok felszerelésében. A kocsit különben Mátyás csak élete utolsó éveiben használta, a mikor már sokat szenvedett köszvénye miatt. Azelőtt a lótermett, magyar nép királya is szilaj paripákon szeretett nyargalni.

Az udvartartás székhelye Buda vára. Itt Mátyás gyönyörű palotát építtet s hozzá méltóan újíttatja meg a Boldogságos Szűzről elnevezett templomot. A palotát mindenünnen szobrok környezik. Bent is a hatalmas folyosók és lépcsőházak mentén minduntalan egy-egy szobor tűnhetett az elhaladók szemébe.

A felszerelés és berendezés fejedelmi bőkezűségről tanúskodott. Ékes domborművű ajtók a király ezímerével, márvány és érezkeretű üvegablakok, mozaik padlózat, a falakon finom gobelinek, remek festmények, mint a szobrok, részint történetiek, részint allegorikusak. Mindenfelé aranyozás, faragvány s más szemgyönyörködtető díszítés. A bútorzat minden darabja, asztal, szék, szekrény, kályha méltók a csillogó fejedelmi termekhez. Ragyogó kristály-tűkrök, nehéz szőnyegek, pompás pohárszékek egészítik ki a káprázatos képet. A pohár székek egész sora díszíté a királyi termeket, megakva gazdagon szebbnél-szebb edényekkel. Ez edények nagyobbára az olasz renaissance stíljében készült remekművű arany és ezüst edények voltak. Kristályüveg és majolika ez időben még a király asztalára is csak ritkán került.

Hogy a király evő- és ivó-edény készlete mily mesés értéket képviselhetett, arról fogalmat nyújt az olasz találgató egy szemtanúja, ki ezek láttára így kiált fel az elragadtatás túlzásával: „Mit szóljak állványairól, melyeken a különféle arany és ezüst edények gyöngyökkel s drágakövekkel kirakva ragyogtak oly sokaság-

¹ Bonfini, IV. D. I.

ban, hogy senki sem tudná igazán megszámlálni őket. Némelyek egész Csehországnál többre teszik értéküket.¹

De a palotán kívül Budának és környékének nagyon sok helye hirdette még fejedelmi urának dús gazdagságát. A várban említésre méltók a templomok, melyek mindegyikén talált Mátyás valami szépíteni valót, a szobrokkal ékesített terek, kiváltképpen a hatalmas érez Herculest környező Szt.-György-tér. A vár tövében gyönyörű kert, közepén szépséges márványpalota. Halas tavak, ligetek, fasorok, kertek váltogatják egymást a környéken, bennük nyárilakok, madárházak. A hegyek közt nagy kiterjedésű vadásztertek s rengetegek, melyeknek esendjét gyakran verte fel a vadatűző udvari nép hangos kiáltozása, vidám kacaja. A király maga is sűrűn hódolt vadászszenvedélyének. Nemesak Budán, hanem hazánk más vidékein is felkereste az erdőt a vadért, a mely az ország sok-sok őserdejében szép számban volt akkor mindenfelé. Visegrád, Vajda-Hunyad s annyi más királyi várkastély szintén gyakran üdvözölte Mátyás vadásztársaságát.

Mert habár az udvartartás középpontja Buda volt is, Mátyásunknak az ország több vidékén volt fejedelmi fényvel berendezett kastélya. Az a király, ki oly szeretettel kereste fel népét otthonában, maga is otthonnal akart bírni minden vidéken.

A vidéki fejedelmi udvarok között bizonyára a visegrádi volt a legfényesebb. Ujra felújítani láthatta ez azokat a fényes napokat, mikor Róbert Károly székelt benne. Mátyás a már romladozó palotát nagyszerűen újjáépíttette. Oly szép lett most, hogy a castelloi püspök paradicsomnak nevezte. Oláh Miklós, bár megfordult Európaszerte, párját sehol sem találta. Csak a párisi parlamentben látott egy dísztermet, melyet a visegrádi termékhez hasonlított.²

Igen szép várkastélya volt még Mátyásnak Tatán, Pozsonyban, Vajda-Hunyadon, Diós-Győrött.

Valóban méltó udvartartás volt ez a nagy uralkodóhoz!

¹ Eschenloer krónikájából, Csánki id. m. után közölve.

² Bél. M. Adparatusa. 11. l.

I. Rákóczi György naplója.

(II. és befejező közlemény.)

Majus habet dies nro. 31.

2 die. Adta be az ország postulatumit. Mindnyájan attuk meg Zsigmond poharát. Voltak ezek az urak főrendek asztalunknál: Bethlen István, Kornis uram, Mikó uram, Gabriellás vajda, Gyulafi Sámuel, Bethlen Péter, Alia Sámuel, Redei Ferencz, Nemes Tamás, Dániel Mihály, brassai bíró, Toldi György, Kékedi Zsigmond, besztercei követ. Asszonyok: Bethlen Istvánné, Csákiné, Szilvásiné, Vajdáné, Alia Sámuelné, Petneháziné, Haller Péterné, Bánfi Jánosné.

3 die. Jött postán szolgálja hozzánk Cancellariusunknak Eperjesről.

4 die. Replicaltunk az ország postulatiumira. Boesáttuk János Ferenczet fel postán Lednicére, estve 9 óraker.

5 die. Boesáttuk el az Cancellarius uram szolgálját.

6 die. Boesáttuk Maurer Mihált postán fel Lednicére.

7 die. Replicalt ismég az ország.

9 die. Replicaltunk ismég rá mink, az urak az országképében; volt ebéden az gazdállóm Kisfaludon.

10 die. Rákóczi Pál ösém szolgálja hozzánk, boesátám el azon napon.

11 die. Jött meg Borsos Tamás Budáról.

13 die. Lött vége országunk gyűlésünknek.

14 die. Mentek el az két nap az urak az főrendek. Jöttek tatár kántól követek 14. Voltunk nyulászni, fogattunk 2 özet, 3 nyulat. Jött meg Demjén Ferencz Moldvából. Jött vele együtt Barnoczkinak is egy követje.

15 die. Boesáttuk postán Eperjesre, Bécsben Huszti Ménéhartot, attunk uti költséget vásárlással együtt tallért nro 70, pultura pénzt 25 frtot, délest 4 óraker ment el.

16 die. Boesátám postán Borbély Istvánt Huszti után. Ez nap igen jó reggel jött meg Horváth Kristóf, lévén azzal Pécsi László is jött be. Voltam szemben az tatár követekkel s Barnoczk emberével.

17 die. Ment el Patai Máté. Voltunk délest az lovainknál az gazdállómmal együtt.

18 die. Ment el Bornemisza Pál. Ez napra virradóra éjjel két

órákor holt meg szegén püspök uram, *Keserői János*, nagy kárára az ekklesiának. Ilyen nem leszzen helyében. Eltem purgatióval.

20 die. Jütt meg jó reggel Jármí Ferencz, jütt Abassa passának, az moldvai vajdának is egy-egy postája ide.

21 die. Voltunk ki vadászni; ölettünk 3 őzet, 1 szarvast, Ötünk ebédet Herepén. Jütt meg Dániel János. Ez napra viradóra lött nagy dér, ki az országban mindenütt sok kárt tett.

22 die. Temettük el szegény püspök uramot igen tisztességesen. Jütt ide a lengyelországi Hetmannak egy szolgálója.

23 die. Voltam szemben az Hetman emberével. Eodem die jöttek ide az temesvári passa emberei. Ez nap mind hó esett az remetei hegyben.

24 die. Löttem szemben az passa emberével, deák Ibraim agával. Hoztak az passától egy ezüstes hebinum fából csinált ládácskát, 6 tollat, rosszat, egy viselt keszkenőt, nem igen sérték meg magokat az ajándékkal. Volt ebédén asztalomnál az Hetman embere.

25 die. Jó reggel szembe lévén az Hetman emberével, bocsátám vissza, attak egy aranyas kupát neki, kiben volt ennyi gira nro 4.

26 die. Jó reggel jütt meg Borbély István Eperjesről, szemben lévén az tatár követekkel, bocsátuk el őket, kiknek ilyen ajándékokat adtuk.

27 die. Mentek el reggel a tatárok.

28 die. Voltam délest ki, fogattam 1 nyulat, egy öreg gím fiát elevenen.

30 die. Bocsátám haza ki Magyarországba Pokai Gáspárt. Voltam az lovamnál. Jütt meg Maurer Mihály étekfogónk Lednicéről. Jüttek ide Zay István és Horváth Mihál nevű jámbor szolgálók Magyarországból.

31 die. Voltunk ebéd után ki az gazdállómmal Tate felé. Fogattunk egy gimet, fiast.

Junius habet dies nro. 30.

2 die. Háromszékről követségek jüvén hozzánk Mikes Miklós, Mihácz Demeter, Jankó Boldizsár s többekkel, ebédén Mikó Mihály, Jankó magunk asztalánál evén ebédet, jól is iván, felkelvén az asztaltól, Jankó Boldizsár 4-óra avagy 3 óra mulva meghala az pohárnok házban.

3 die. Jütt ide Kassai uram.

4 die. Voltunk ki az gazdállómmal, fogattunk egy gimet, 1 nyulat.

5. die. Ment el Kassai uram ebéd után. Ez nap voltak nálunk követségen az *ecclesiától az kolozsvári pap Dési*, akarván *püspököt választani*, s mivel pedig egyenlő voxa Gelei uramra udvari predikátorunkra mene, ki jelen nem lévén Enyeden a gyűlesekben, úgy jött személyünk elébe meghívásokra, bizony sok szóval s persvadealással birhatánk reá Gelei uramot.

Ezen nap ment el Straszburg Pál Vineről egy óraker hajón Lippa felé s onnan Velenczére. Gelei uram is az papokkal magunk lovain Enyedre.

6 die. Boesáttuk Szentpáli István deákunkat diplománkkal Eperjesre követünkhez.

7 die. Jöttünk Vinezre ebéd után mi mindnyájon, jött az új egri passa embere hozzánk Fejérvárra.

8 die. Attunk választ neki Vincen, attunk 16 tallért neki.

9 die. Hajón jöttünk alá az Maroson az gazdállómmal gyermekeinkkel, fogattam egy gimfiat. Öttünk ebédet ugyan az hajón, jöttünk az gyógyi fürdőbe, fürödtem meg.

10 die. Fürödtem meg és köppölöztenek is meg.

11 die. Öttünk az gazdállómmal ebédet a szászvárosi úton, az Maros mellett fogtanak egy őzet, két rókát, egy nyulat. Jött hozzánk az budai vezérnek egy Ali esausz nevű szolgája. Ebéd után jöttünk fel az fürdőben.

12 die. Jött ide Mikó Ferencz uram.

13 die. Voltam szemben az budai vezér emberével Ali causzsal, boesáttam el is, adtanak 15 tallért neki.

14 die. Jött meg igen jó reggel Huszti Bécsből. Ezen nap boesátam Maurert 1 óraker postán Ledniczére. Adtak úti költségre flor. 32, tallért 24, jött ide Lázár István.

15 die. Ebéd után jöttünk az barkácsi erdőhez, ott is hálunk az Maros-parton sátor alatt. Jött az fürdőbe Lázár István.

16 die. Ebédet is ott öttünk; fogattunk egy gimet fiastul, 3 őzet, hálui jöttünk Szászvárosra.

17 die. Öttünk ebédet Felsőkenyéren, jöttünk Vinere.

18 die. Jöttünk be Fejérvárra. Jött meg Keresztesi uram a portáról. Jött ide Kornis asszonyom (?) Toldalagi urammal.

19 die. Jött meg Bálintfi Balázs délest 5 óraker Pomeraiából.

21 die. Öttem Taten ebédet, fogattam 1 szarvast, egy gimet fiastul s 1 őzet; boesáttam Csontost postán Eperjesre estve 9 óraker.

22 die. Jött be az portáruj jövő idős Török Izsák. Jött be Tolnai uram.

23 die. Voltam szemben vele, hozott hatalmas császártól levelet és két kafftánt, az vezértől is hozott levelet.

24. die. Vendégeltem meg. Adatot egy lovaeskát ajándékon, pénzen vettem tüle 350 talléron.

25 die. Boesáttam Kovács Pétert postán az portára reggel 10 óraker. Adtak költségre 6 dtkát fl. 32. Jött be Arnot Alla aga Abasa passa követe.

26 die. Voltam szemben Abasa passa emberével Arnot Alla agával, hozott Abasa passától 1 kék lovat.

27 die. Jött meg Maurer Lednicéről, hozott levelet cancellari-
usunktól és Eperjesről, boesáttam mindjárt postán Eperjesre Harasztosit.

28 die. Estve bocsátám postán Monaki Mihályt Eperjesre, onnét Lednicére.

29 die. Voltam másodszer szemben Arnot Alla agával.

30. Voltam ki reggel, fogattunk 5 nyulat, vendégeltem meg Arnot Alla agát. Magam házából adattam 100 tallért neki. Eodem die az Izsák Kapusi nevű portai töröknek is 200 tallért.

Julius habet dies nro. 31.

1. die. Jütt meg Csontos Pál Eperjesről.

2. die. Mentek mind ketten az törökök. Voltunk nyulászni Sárd felé. Fogattunk 1 özet, 1 gimet, 1 gím fiat, 1 rókát, délest egy török kötelen fel akarván lábán menni a zöld kisebb torony folyósójára, semmit nem vihete végben; de nagy mestereségét mutatá, mert lábán úgy járt az kötelen, mintha az földön járt volna. Voltunk vacsorán Mikó Ferencz uramnál.

3 die. Megigazitván ujabban az köteleket . . . (*4 sor üres hely.*)

4. die. Reggel jütt ide Pápai, havasalföldi vajda postája, vele egy más játékos török. Ebéd után ismét elkezdvén a kötelen való járást, mikor már mintegy három avagy legfeljebb 6 ölnyre volt volna az folyosóhoz, hová egyik végét kötötte volt az kötélnek, (mert az alsó része az Zolyomi uram konyhájának szegeletit is meghaladta) eltörik az fája ott alatt az kötélnek, maga is akkor akarván fenn az kötelen megfordulni, úgy esik alá, szörnyű halált holt meg. Nem jó az istent kísérteni.

5 die. Bocsátám Csontos Eperjesre.

6. Jütt meg Harasztosi István gazdállóm étékfogója Eperjesről.

8 die. Játszott kötelen az Havasalfölből jütt török kötelen igen-igen mesterségesen.

9 die. Voltunk Sospatak felé nyulászni. Ötünk 2 gimet, 1 szarvast, 3 özet, 1 rókát. Ötünk Sospatakon ebédet, Kornis, Mikó, Nagy Pál uramékkal, az gazdállóm ott volt.

11 die. Bocsátám Déceseit Eperjesre. Estvére mentünk az gazdállómmal az felül megnevezett urakkal Miháczfalvára. Jütt meg Huszti Cardináltul. Jütt Balassi Ferencz hozzánk.

12. Hajtattuk meg a miháczfalvi berket. Ötöttünk 4 gimet, egy fiat, egy özet. Ötöttünk Miháczfalván ebédet, jöttünk be, mentek el tőlünk az urak és Nagy Pál uramék.

14 die. Bocsátám ismét postán fel Huszti Menyhártot Lednicére.

17 die. Estve 9 óraker jött meg Monaki Mihál Lednicéről, Csontos Eperjesről.

18 die. Jütt ide Rákóczi Pál öcsém szolgálja.

22. die. Jütt meg Kovács Péter az postáról, délest 3 óraker.

23 Jütt meg Ákos az portáról, ebédker bocsátám el az öcsém szolgálját Petrőczki Györgyöt.

25 die. Jütt ide az temesvári passa embere.

26 die. Voltunk szemben vele. Eodem die bocsáttuk az gyalog kapitánt az temesvári pasához, küldvén ajándékot egy szép kocsit négy festett lovat, 300 tallérral, ezen kívül is utánna valóknak 150 tallért, 2 kupát.

27 die. Bocsátám az portára Pap Márton. Jüttek ide az fő emberekben, urakban: Mikó uram, Kassai uram, Haller István, Cseffei László, Balassi Ferencz, Toldalagi Mihál, Rác György, Vas János, segesváriak, megyesiek, szebeniek.

29. Lött válassza a temesvári passa emberének, bocsáttuk el is.

30. Voltunk Gáltó felé, ott is öttünk ebédet, fogattunk 1 szarvast, 4 nyulat, két rokát.

31. Bocsáttám Csontost Eperjesre, postán ment el Kassai s Mikó uram innét ebéd után.

Augusztus.

2 die. Küldtem Ákost Mustaffa esauszszal Budára.

4 die. Voltam ki, fogattunk két öreg gímet, 1 borjat. Jött ide estve Földvári Munkácsból.

5. die. Adtam választ az Abasa passa emberének.

9. die. Küldtem postán Feltotit Eperjesre, irtam Lednicére két levelet, egyiket Sárosról, másikat Csetnekről kell megvinni.

10. Voltam fürdeni a Marosra.

11. Jütt meg Huszti reggel 6 órakor. Eodem die bocsáttám Maurert Lednicére.

13 die. Jütt meg gyalog kapitány Szaláncezi, Baresai Sándor uram és Ákos is. Fogattunk 1 gim fiat, 1 őzet.

17. die. Jött meg 6 órakor reggel Csontos Eperjesről, bocsáttuk Lednicére Jármí Ferenczet. Ebéd után Feltóti jött meg, Földvárit Munkácsra.

18. Voltam ki, ölettünk két nagy szarvast.

19—20 die. Jüttek ide a tanács urak.

22. Jütt ide Balling György uram Munkácsból 100 lovassal, 100 gyaloggal.

Itt végződik a napló. Az aranyos kötésű és vágású napló alig van félig be írva, közben-közben is üres levelek és lapok, némelyiken alig egy-két sor.

A tábla első lapjain áll: Georgius Rákóczi prin. Tra.

A tábla hátulso lapján: Anno 1633.

IRODALMI SZEMLE.

A XIX-ik század alapjai.

Chamberlain: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. III. Bd
München (Bruckmann) 1899. 651—1031 lap. Ára 6 márka.

Az előző 2 kötetet folyóiratunk múlt évi folyamában ismertettük. Jelen kötetünk „a germánokat, mint az új kultura megteremtőit“ tárgyalja. Ez a gondolat különben az egész műnek az alapeszméje. A befejező kötetben, a melyet várva várunk, magát a a XIX-ik századnak germán kulturáját fogja pozitív alapjaiban fölépíteni.

Nézzük csak egyenként a testes 3-ik kötet főbb fejezeteit

Mingyárt az 1. fejezet a germán népszellemnek az államért való küzdelmeit ismerteti a XIII-ik század óta. E küzdelem az államért „a római universalismusnak a germán nationalismussal való küzdelmével“ azonos. A keresztény római császárságnak s a pápaságnak essentiája az egyetemes világuralom, „mely universális imperinmnak célja a menyország, a pokol s a föld feletti uralom.“ Ez a rendszer maig is a pápaság rendszere, Aquinói Tamás annak a philosophusa, VII. Gergely, VIII. Bonifác s IX. Pius azt hittörvénynyé emelte, s a vatikáni zsinat absolutismusa 1870-ben azt végleg szentesítette. (A protestantismus Aquinói Tamása szerzőnk szerint Hegel s a zsidóságé Spinoza). E rettenetes világtörténeti küzdelemben fejlődött ki a germán kultura, mely „a munkának, a fájdalomnak s a vallásos hitnek a gyümölcse.“ Maig is legveszedelmesebb ellenségei a jезsuiták, ép azért hamisítják meg lépten-nyomon a történetet. s ócsárolják történeti nagyjainkat.

Majd a további fejezetekben „az új világnézet keletkezésének történetét“ ismerteti, s e téren a germánokat tartja „az új világ megteremtőinek és megalkotóinak“. Itt, szerintünk is helyesen, éles bírálatot gyakorol „az emberiség“ s a „renaissance“ kollektív fogalmára, mint a melyekkel a kultura históriai kifejlődésének megértében mire sem mehetünk.

Hogy a germánok kulturalkotó művét a maga egészében feltűnethesse, Goethe nyomán helyes „megkülönböztetésre es összekapcsolásra“ tanít meg bennünket. Ez alapon úgy találja, hogy a germán

népéletnek összes jelenségei 3 nagy séma alá foglalhatók, ú. m.: a tudás, a civilizáció s a kultúra. A tudás alkotó részei egyenként: a fölfedezés s a tudomány; a civilizációé: az ipar, a gazdaság, a politika s az egyház; s végül a kulturáé: a világnézet (a vallást és erkölcsiséget is ide értve) s a művészet. A kulturélet e jelenségeit ismerteti azután a következőkben egyenként:

Első a „fölfedezés“ Marco Polo-tól Galvani-ig. Erre veleszületett tehetsége van a germán embernek. Eszköze a természet megfigyelése és feldolgozása, vagyis a szellem uralma a természet fölött. „Kezdeményezése, fantáziája és ideáljai csak a germán embernek vannak“. A természet nekünk tanítómesterünk, csak meg kell azt szólaltatnunk. E téren gyengének bizonyult a zsidó, a hellén s a görög kultúra egyaránt.

A második jelenség a Bacon-tól Lavoisierig terjedő „tudomány“. Eszköze „a módszeres megfigyelés“, mert csak az termékenyíti meg a fantáziát. Minden valódi tudomány természettudomány. Annak beható megfigyelése a germán tudománynak a lelkiismerete. A hellén bölcsesség körnek, a germán tudomány ellipsisnek mondható. Respektus a természet iránt s bátorság a módszeres eszközök alkalmazásában jellemzik a germán tudományt. A teremtő genie különösen a természet módszeres megfigyelése terén észlelhető.

A harmadik jelenség a papiros meghonosításától Watt gőzgépéig terjedő „industria“. A germán industriát az „autonómia“ jellemzi. A papirost a germánok tették a modern világ közkinésévé. A keletiek mit sem tudtak azzal kezdeni. A germán kultúra e téren is úttörőnek bizonyult.

A negyedik jelenség a lombard városok szövetségétől Owen Róbertig terjedő „gazdaság“. Itt közelebből ismerteti a kooperáció s a monopolium, a céhek s a kapitálisták, a földművelő s a nagybirtokos, a syndikátus és a szociálizmus közötti viszonyt s különös részletességgel a modern gépet. A monopolium és a kooperáció a mai modern gazdasági életnek az ellentétes sarkai. Azoknak küzdelmei jellemzik a históriát a czéhrendszerrel kezdve föl a szociálizmusig. Eszközük a gép, a melynek ma rabjai vagyunk. Gazdasági haladásunk jövője a germánok individuális teremtő népjellege által van feltételezve.

Az ötödik jelenség „a politika és az egyház“. Terjed a gyónás kényszerétől 1215-től a francia forradalomig. E fejezet egyike a legalaposabb és legtanulságosabbaknak. Jézus Krisztusban jelent meg „az abszolút vallásos genie“ az emberiségnek, de a germán hallotta s értette meg legjobban „az égi szózatot“. A reformáció „Európa politikai fejlődésének központja 1200—1800 ig“, s „Luther első sorban politikai hősnek“ mondható. A reformációnak nemzetpolitikai jellege a világi hatalomnak a római-egyházitól való függetlenítésében keresendő, míg a „következetes pápisták s azok ideáljai: a jezsuiták rossz hazafiak“. Luther „gyenge oldala a theologia“, de „mint politikus sarkpontja a világtörténelemnek“. Ebben látta Goethe is Luther jelentőségét. Luther óta a római világhatalom megtörése állandó feladata a germán politikának.

A hatodik jelenség az Assisi Ferenctől Kantig terjedő „világnézet és vallás“. A germán népszellem itt is alkotónak bizonyult. Egy Bacon, egy Leonardo, egy Bruno, egy Kant és Goethe vallásos jellemek, de azért szerzőnk mégis fájdalommal konstatálja, hogy „egy saját gyökereiből fakadó s sajátos jellegének megfelelő vallásnak hiányában látja a germán nép Achilles sarkát a jövőben“. A reformáció műve tehát félúton megmaradt, s újabb reformációra van sürgősen szüksége. Itt mesterileg jellemzi szerző a germán népszellem világánál tekintve, az „igaztalan scholastikát“, a „mystikát“, a „humanistákat“ s a „természetphilosophusokat“. A fejezet végén pedig találóan jellemzi Kantot, mint mechanikust, mint gondolkodót s mint erkölestanárt, ki a maga személyében az egész germánt egyesítette, „ki következetesen eltávolította a maga világnézetéből a római abszolutizmust, a dogmatizmust s a zsidóságot“, s így „Luther műve legvalószínűbb folytatójának“ mondható. Az is tanulságos részlete e szép fejezetnek, a melyben szembeállítja a scholasztikánál „a hűtlenné lett“ Aquinoi Tamást Duns Scotus-sal s a germán népszellemet a rómaival. Új szempontokat és irányelveket nyer itt az olvasó a középkori bölcelet tanulmányozásához. E kérdéseknél a bölcelet-történet eddigi gazdag irodalmával szemben *Deussen* „Allg. Geschichte der Philosophie“ művét ajánlja, mint a mely legjobban tud szakítani az eddigi sablonszerű felosztásokkal a filozófiai tankönyvek irodalmában. Kár, hogy szerző sok helyütt túloz. Így p. o. a midőn Cartesius „Cogito ergo sum“-ját egyszerűen „ostobának“ mondja (909. l.), vagy a Kant utáni bölceletet, p. o. a Fichte-ét „hanyatlás“-nak deklarálja.

Szerzőnk szerint „a valódi tudomány a természettudomány“, a természet legméltóbb magyarázója pedig „a művészet“. Időrendileg Giatto-tól Goethe-ig terjed. A művészet terén „esztelen tévedések“ honosodtak meg az irodalomban. Legjobb definícióját Kant adta, a midőn azt „a genialitás művészetének“ mondotta. Eredetiség és természetiség a teremtő lángelme jellemző sajátása, míg a művészet forrása a poézis. De a természet mellett a legbensőbb viszonyba lép a művészet a vallással is. Példa rá Leonardo da Vinci a maga benső tapasztalatai mély vallásssóságával s a „dogma iránti gyűlöletével“. Mert hát a germán embernek „nem történeti vagy kronológiai magyarázat, hanem benső tapasztalás a vallás“. A művészet formája „a tér és az idő idealitása“ s „a szabadságfogalom realitása“. Különös részletességgel foglalkozik itt a szerző a művészetnek a költészettel való benső rokonságával, mely téren hasonlóan, mint Shakespeare és Bethoven igazolja, a germán népszellemé az alkotó erő. A magyar népzénéről adott jellemzése is megállhat, a melynek „feltétlen zenészeti genialitást“ tulajdonít a mi cigányainknál.

Műve végén összefoglalja fejtegetéseinek „eredményeit“. A germán kultúra primátusát „a fölfedezés s az átalakítás iránti ösztöne“

jellemzi; „a germán fölfedezés, genialitás s a civilizáció forrása pedig a természet“, a melynek viszont „legméltóbb magyarázója a művészet“.

A valóban eredeti, tanútságos, de azért túlzásoktól sem ment művet mind a három kötethez egy rendkívül gazdag, alapos és kimerítő „index“ (1005—1031. lap) zárja be, mely nagyon megkönnyíti annak kezelését és használatát. Kíváncsian várjuk szerző művének magával a XIX-ik századdal foglalkozó befejező 4-ik kötetét. Ez lesz tudomásunk szerint legméltóbb társa *Heim Lajos* berni tanár „An der Wende des Jahrhunderts“ cz. jeles művének.

Dr. Szlávik Mátyás.

Révész Imre munkái a Pátens korából (1859—1860).

Sajtó alá rendezte Révész Kálmán. Budapest, Hornyánszky Viktor nyomdája. 1900. Ára 3 kor. 237 nagy 8 rét lap.

A M. Prot. Irodalmi Társaság, miként tavalyi kiadványával (Sámuel Aladár: Bod Péter élete és művei) nemzeti irodalmunk egy érdemes munkásának élettörténetéhez, úgy folyó évi, főntézimzett monographiájával hazánk legújabbkori történetének egy nagyon fontos mozzanatához szolgáltatott becses adalékokat, illetőleg okmányokat. Tíz évi dermedtség után, az 1859. szept. 1-i császári nyílt parancsesal — pátens — megtámadott prot. egyházi szabadság védelme keltette először életre a nemzetet; tíz évi *passiv* ellenállás után az autonomiájában sőt lételeben fenyegetett két protestáns egyház indította meg az absolut uralom ellen az *activ* ellenállást is. E harc nem volt csupán a fenyegetett egyházak küzdelme, — a nemzet jobbjai felekezeti különbség nélkül részt vettek abban, az elfojtott nemzeti élet minden ereje oda áradt, ott lüktetett abban, Deák Ferencz csak úgy érdeklődött iránta, mint Lonovics érsek. De nem is volt az csupán a megtámadott felekezetek ügye. Midőn a két protestáns egyház s legnagyobb közjogi tudósuk, Révész Imre, az egyház szabadságát biztosító alaptörvényeket: a bécsi linzi békekötést s az 1791. XXVI. t.-cikket védelmezte, — egyúttal az egész ország szabadságát is védelmezte, hiszen a protestáns egyházak s a nemzeti alkotmány szabadsága az elmúlt századokban mindig közös ügy volt, s nemzeti szabadságunk, függetlenségünk palladiumát ugyanazon békekötések és törvények képezik, a melyek a prot. egyházakét. Tíz évi leigázás után a pátens elleni harcban merészelt először a *jog*, a *törvény* szavát hallatni! s nem hiába, mert a pátent 1860. május 15-én csakugyan visszavonták. Hogy az ellene vívott diadalmas harcnak jelentékeny része volt az 1860. őszén bekövetkezett változásban, — mindnyájan tudjuk.

E nevezetes küzdelem legnagyobb szerepet vitt okmányait közli előttünk fekvő kötetében a M. Prot. Irod. Társaság. Szerzőjük, az ellenállás fővezére: Révész Imre, debreczeni lelkész, kiváló egyháztör-

ténetíró és az 1861-iki országgyűlésnek egyik legjelesebb tagja. A pápens elleni küzdelemben irt memorandumai, javaslatai, tájékozásai nemcsak mint történelmi okmányok érdemelték meg az összegyűjtést, — a mennyiben azok a legtöbb esetben úgy szerepeltek, mint az egész magyar protestantismus érzelmeinek, gondolatainak tolmácsai, avagy egyértelműleg elfogadott útasítások voltak a kormány rendeleteivel szemben való miheztartás végett, — hanem belbecsöknél fogva is, mint magas történelmi s egyházjogi fejtegetések, melyek páratlan tisztasággal állapítják meg a magyar prot. egyházak helyzetét e hazában, tisztázzák az állam és egyház egymáshoz való viszonyát, s mint ilyenek, magokban foglalják a protestáns s közelebről református egyházalkotmány alapvonalait. Senki Révész Imrénél nem volt hivatottabb arra, hogy e kérdéseket tárgyalja és kifejtse, a magyar protestantismus ügyét az ész és tudomány fegyvereivel az uralkodó, a tájékozatlan külföldi nemzetek és tudósok előtt képviselje s itthon hitfeleinek magoktartására, a harc vezetására irányt és útasítást adjon. Fejtegetései ma sem vesztettek semmit becsökből, sőt actualitásukból sem; az erős és szabad protestantismusra ma is szükség van hazánkban!

Ezeket az itt közlött iratokat még maga Révész Imre gyűjtötte össze 1876-ban és látta el tájékoztató bevezetésekkel, s azzal az útasítással hagyta őket fiára, Révész Kálmánra, hogy kiadásukról, keletkezésük után 40 évvel, gondoskodjék. Így jelentek meg azok a f. évben.

A mű tartalma a következő: *Bevezetés* (1—20 l.) melyben a pápens kiadásának körülményeiről, az ellene kifejtett küzdelemről, a bécsi küldöttség útjáról, a *Tájékozás* keletkezéséről, sorsáról s e miatt szenvedett zaklatásairól ad rövid tudósítást. I. *Észrevételek a pápens ellen* (22—55 l.); ez szolgált alapul a tiszántúli ref. egyházkerület 1859. okt. 8-iki feliratához; erről mondá Deák Ferencz, hogy a legközelebbi tíz év alatt semmit nagyobb örömmel nem olvasott, mint ezt. II. *Előterjesztés a csász. nyílt parancsról s a magyar prot. egyházak helyzetéről* a bécsi angol követhoz, lord Loftushoz (58—126 l.), angolul is megjelent az edinburgi Reviewben s III. Napoleon kezében is megfordult. Ez a kötet legterjedelmesebb s legalaposabb tanulmánya, tartalma jó részben azonos az előbbivel, de részletesebben kifejtve. III. *Útmutatás 1859. őszén a teendőkre nézve* (127—136 l.) IV. *Útasítások néhány pontban* a pápens elleni magatartásra vonatkozólag (136—139 l.); készült Sárospatakon, a tanügyi bizottság tanácskozása alkalmával 1859. okt. 31-én. V. *Felirati javaslat az 1860. január 11-iki debreczeni egyházkerületi gyűlés számára* (140—157 l.) VI. *Felirás vagyis emlékirat a fejedelemhez* (159—167 l.); ezt vitte magával a küldöttség Bécsbe s ott a küldöttség vezére, b. Vay Miklós lett volna azt elmondandó. VII. *Tájékozás az egyes gyülekezetek lelkipásztoraihoz* a jan. 10-iki miniszteri rendelettel szemben való miheztartás végett (169—174 l.). E Tájékozásért idézték Révész

Imrét törvényszék elé, mert lázítást láttak benne a felsőség ellen. VIII. *Gondolatok* a magyar prot. egyházak ügyének jelen állása felett (176—191 l.); ezt Révész 1860. febr. végén b. Vay felszólítására írta, ki azt kiküldötte az angol királynőnek, a porosz uralkodó hercegnek s még más prot. fejedelemnek; maga a báróné fordította le angolra. IX. *Indítványjavaslat* a magyar prot. egyházalkotmány 1860. áprilisi stádiumán (193—195 l.). Az 1860. április 20. án tartott debreczeni egyházker. gyűlésre készült, s a pátens ellen hozott superintendenciális határozat ennek elfogadásával létesült. X. *Eszméék* a magyar prot. ügy jelen stádiumán (197—201 l.); 1860. május 8-án b. Vay felkérésére készült a 4. ref. egyházkerület részéről egybegyűlt intézőbizottmány eljárásának programmjául. XI. *A magyar prot. egyház szabadságának védelme* némely tekintélyes német tudósok támadásai ellen (202—206 l.). E terjedelmes mű 1862-ben előbb a „Sárospataki Füzetek“-ben, utóbb külön kiadásban is megjelent, itt csak tartalmát, keletkezése körülményeit s a Prot. Kirchenzeitung szerkesztőjének a műhöz irt bevezetését ismerteti a szerző. XII. *Törvényszéki eljárás* a Tájékoztató miatt (207—212 l.); idézés, kihallgatás s megszüntető határozat. Függetlenül jön az 1859. szept. 1-i császári nyílt parancs s az osztrák csász. közoktatási miniszternek e parancs végrehajtása tárgyában 1860. jan. 10-én kiadott rendelete.

Révész Imre iratai nevezetes adalékok a pátens elleni küzdelem történetéhez. Vajjon nem érkezett-e még el annak az ideje, hogy az egész küzdelem története megírassék? Az adalékok után ezt is várjuk a M. Prot. Irodalmi Társaságtól!

Rácz Lajos.

Lázár Béla kritikai tanulmányai.

A tegnap, a ma és a holnap. Budapest, 1900. Grill.

A magyar literatura kétségtelenül ma nagy produktív korszakát éli. Panaszkodjanak bár eszmékben való szegénységről, utánzásról s tuczattermelésről, — egy igaz és meg nem dönthető, hogy az irodalom szentelt berkeit soha ennyi (hivatott vagy profán) ember nem kereste.

A nemzetgazdasági alaptételek pedig a szellemi munkánál csak úgy beválnak, mint a fizikainál. A termelés ilyen tulságos mértéke mellett szükséges az okos gátló és kritizáló törekvés, mely a míg egyrészt megnyitja a zsúfolt és a szerényebbek számára épen ezért hozzáférhetetlen irodalmi terrenumot a hivatottaknak; más részt meg a jogszerűen bennülőket is némiképen ellenőrzi. A kritikának tehát ilyen szempontból van és lesz is jogosultsága. És ezzel a természeti törvénnyel szemben mit látunk mégis a — valóságban?

Azt, hogy minálunk a kritikát csak műkedvelésből űzik és nem is terjed túl a dilettáns munkák keretein. Ha tehát valaki komoly törekvéssel lát hozzá, hogy ezen a hiányon segítsen s a jelennek ter-

melését becsületes szándékkal teszi rostába s határozza meg a benmaradtaknak igazi értékét, minden pajtáskodástól és ezélatosságtól menten, akkor tisztességes munkát végez.

In magnis et voluisse sat est mondja a latin és Lázár Bélától a komoly akarást nem lehet elvitatni. Nem, különösen könyvének első felében. *Ruskinról, Petőfiről, Vajdáról* esik itt szó s *Iványi Ödönről*.

Ruskinnal nem lehet ilyen szűkkeretben úgy elhelyezkedni, hogy a kritikus lásson is, s a kis távolságok s a közelségből elmosódó konturok ne ártsanak az egész tanulmány belső értékének. A Petőfiről írt emelkedett hangú dithyramb — szerintem — nem való modern kritikái tanulmányba. Mert vagy esodálkozik valaki az író nagy kvalitásain s minden kritika nélkül *bámulója* lesz, vagy pedig jól átgondolt és mérlegelt szellemi előnyei logikus úton *meggyőzik* annak igazi értékéről. Az első esetben nincs helye az efajta dithyrambnak kritikái tanulmányban, azért, mert nem *kritikai*, a másodikban meg sokkal alkalmasabb formák is akadnak az *átgondolt* nagyság kihirdetésére.

Vajda Jánosnak szinte misztikus egyéniségéhez már sokkal közelebb fért. Lehet a személyes ismeretség révén, avagy a hideg izzó természet érdekessége miatt, mely vonzó-taszító mágnesként láncozta magához s üzte el barátait, kik közé Lázár Béla is tartozott; — de annyi bizonyos, hogy a vaáli erdők mélységes, ihletett lantosának igen sok eddigelé megfejthetlen érzéséhez megtaláljuk a kulcsot abban a néhány epizódban, melyet szerencsésen tudott beleilleszteni az objektív kritika szárazságába. Nem akart, nem is akarhatott egy író, az essaysták aprólékos pontosságával, mindenre kiterjedő gondjával tárgyalni, ő csak a maga személyes impressióival számol be, melyek lehetnek hamisak, de mégis szubjektívek s ez érdekük. Végül *Iványi Ödönről*, erről a genialis vidéki hirlapíróról emlékezik meg sok szeretettel és nagy gondal.

Iványit alig ismerjük. Igazán művelt s az irodalomban jártas emberek még a nevét sem ismerik s alig találunk ezer közül egyet, a ki olvashatta volna nagy regényét „*A püspök atyafiságá*“-t, melyet ezután fognak felfedezni. Novellái szét vannak szórva, itt is ott is, de azért Lázár nagyrészt olvasta őket: ez mutatja, hogy mennyire komolyan vette feladatát, melyre vállalkozott.

Már a *kilenczvenes évek novellája és lírája* című cyklusokban kevésbé szerencsés. Nagyon is tulbecsüli erejét, mikor saját korát akarja megítélni. Ép ezért elveszti szeme elől az általános mértéket s relatívot relatívhoz hasonlítgatva nem tudja kimutatni, hogy ki mennyit ér.

Személyes impresszió vezet s ezért néhol szertelen. Különösen hajlandó a tulságos magasztalásra, a mit másnak a rovására tesz.

Mindezek szemelőlét tartásával elmondhatjuk, hogy ez a könyv határozottan nyereség a magyar kritikára. Uttörő a jelenben, követendő példa a jövőnek. Ha kevés is az ereje, majd jön a ki többet bír.

Br. Horváth Emil.

KÜLÖNFÉLÉK.

Szilágyi-emlékünnepegy és emléktábla-leleplezés.

Szilágyi Sándor nagyérdemű történetírónk halála 1899 jan. 13-án benső részvétet keltett országszerte; főkép a főváros tudományos köreiben és szülővárosában Kolozsvárt, a hól nevedett, írói pályafutását kezdte s mely iránt ő a fiúi szeretet meleg ragaszkodásával viseltett egész életén keresztül. Temetése után legrégebb barátja és író társa *Kövér László* s tanítványa *Szádeczky Lajos* mozgalmat és gyűjtést indítottak abból a célból, hogy Szilágyi Sándor születési háza Kolozsvárt emléktáblával jelöltessék meg s emlékezetére szülővárosában valamely culturalis célra alapítvány tétessék. Szilágyi kolozsvári és erdélyi tisztelői, barátai csakhamar összeadtak annyi összeget, melyből egy emléktábla költsége s egy szerény alapítvány kikerül.

Az emléktábla elkészülvén, beillesztetett az ev. ref. collegiummal szemben álló Belfarkas útcai 17. számú emeletes ház földszinti két ablaka közé, a melyen keresztül Szilágyi Sándor először látta meg a napvilágot.

A tábla ünnepies leleplezése nov. 2-án történt egy kegyeletes emlékünnepegy után, melyet az ev. ref. collegium dísztermében tartottak meg. A rendezők azért választották a tudománynak ezt a csarnokát, mert e collegiumban tanult Szilágyi Sándor s itt tanította atyja és nagyatyja a történelmet, mint az ősrégi collegium nagyírű tanárai.

Az emlékünnepegyre a tudományos intézetek, társulatok képviselői s Kolozsvár intelligens közönsége és a tanuló ifjúság zsúfolásig megtöltötte a dísztermet. A Szilágyi család részéről megjelent az ünnepelt legkedvesebb rokona, neveltje, nővérének unokája, Szűcs Olga úrnő, férjével Mayer Gyula orsz. levéltári tiszttel; a M. Tud. Akadémia részéről dr. Marczali Henrik történetíró; a Magyar Történelmi Társulat képviselével megbízta dr. Márki Sándort, a M. Heraldikai és Genealogiai Társulat leküldötte titkárát, dr. Schönherr Gyulát, a ki egyúttal a könyvtárak és muzeumok orsz. főfelügyelőségét is képviselte; a budapesti egyetemi könyvtár képviselőjéül felkérte dr. Erdélyi Pált. A kolozsvári tud. egyetemet dr. Vályi Gábor rector és Fabinyi Rudolf prorector képviselték; a bölcészet, történet és nyelvtudományi kar dr. Csengeri János dékánnal és dr. Schilling Lajossal, Kolozsvár városa dr. Nagy Mór h. polgármesterrel

és dr. Esterházy László főjegyzővel képviseltette magát. Ott volt az ev. ref. collegium tanári kara testületileg, az unitárius collegium több tanára s Szilágyi Sándor legrégebb barátjai közül Kőváry László történetíró, Ferencz József unitárius püspök, Szabó Sámuel, Pánczél fogarasi ref. lelkész stb. stb. Táviratilag fejezték ki lelkileg részvételüket Károlyi Árpád, Thallóczy Lajos, Szalay László és Hodinka Antal, Szilágyinak Bécsben lakó tanítványai és tisztelői.

Az emlékünnepelet az ev. ref. collegium ifjúságának dalköre nyitotta meg a Szózat éneklésével, melyet a közönség felállva hallgatott.

Azután dr. gr. Kun Géza tartott meleg szeretettől sugalt, magas szárnyalású megnyitó beszédet, melyben a Szilágyi család tudományos szellemét s e szellem utolsó örökösének, Szilágyi Sándornak érdemeit méltatta. (Ld. az Erdélyi Múzeum jelen füzetében.)

Az emlékbeszédet Szilágyi Sándor történetíró iskolájának egyik legrégebb tagja, hosszabb ideig mellette élő munkatársa, Szádeczky Lajos tartotta, a hálás tanítvány szeretetével méltatván a tudós érdemeit és hozzá intézett leveleiből vett idézetekből megelevenítván a szeretetre méltó ember jellemrajzát, lelki nagyságát, kedélyének örökifjú frissességét, egyéniségének varázsát.

(Az emlékbeszéd az Erdélyi Múzeum jelen füzetében olvasható).

Az emlékünnepelet a collegiumi dalkör alkalmi éneke fejezte be.

Az emlékünnepelet után következett a collegium épülete s a szemben lévő tanári ház előtt az emléktábla leleplezése.

Ezt az ev. ref. theologiai facultás ének és zenekara nyitotta meg a Szózat eléneklésével, melynek magasztos dallamát levett kalappal hallgatta a nagyszámú közönség.

Azután dr. Török István a collegium történettanára tartotta a következő szép leleplező beszédet:

„Mélyen tisztelt közönség!

Magyarországon a kegyeletnek látható jeleit alig száz éve emelik. Csak rendkívüli esetben melegült föl a nemzet szíve s állott készen áldozatra is, hogy emlékeket állítson jelesének. De ma már nemcsak a régmúlt idők dicső alakjait, hanem a jelenkor érdemes munkásait is megtiszteli a hálás közönség.

Id. Szilágyi Ferencz, ifj. Szilágyi Ferencz és Szilágyi Sándor neve száz évig hangzott kellemesen a magyar tudományosság és történetirodalom terén. Erdély volt hazájok, Erdély történelme érdekelte mindhármukat s egymás vállain emelkedve szolgálták a hazát.

E lakás földszinti falai közt született Szilágyi Sándor, ezzel szemben, a tudomány és vallás csarnokában tört ki szívéből a tudomány- és hazaszeretet lángja, mely lankadás nélkül lobogott élete utolsó pillanatáig. Tehát ez a hely legméltóbb arra, hogy Szilágyi Sándor neve itt tündököljön s századokon át, itt táplálja az ifjúság

szívében azt a szilárd meggyőződést, hogy szakadatlan és mindig lelkes munkával lehet nagygyá és boldoggá tenni e hazát.

Ha lehullott a lepel az emléktábláról, kérem Sárkány Lajos dr. igazgató tanár urat a kolozsvári reformatum collegium képviselőjét, vegye át ez emléktáblát kegyelettel s azzal a meleg szeretettel, mely a megdicsőült rokonainak, barátainak, tisztelőinek szívét most átjárja; őrizze híven s adja át utódainak sértetlenül.“

A beszéd után szétvált a táblát elfedő függöny s látni engedő a fekete gránit táblát, fehér kő keretben, emez egyszerű, de sokat jelentő felírással:

Az emléktáblát a collegium nevében és gondozása alá, az ev. ref. főgymnasium igazgatója *dr. Sárkány Lajos* vette át a következő szép szavakkal:

„Tisztelt ünneplő közönség!

A jó barátoknak, a nemzet tudósát tisztelőknak ünnepe a collegium ünnepévé lett. A mi feladatunk, hogy ezt a drágakövet, a kegyelet emlékét megőrizzük, átadjuk utódainknak. De nemcsak követ őrzünk és fogadunk be collegiumunk kincsei közé, hanem különösen a hozzá fűződő eszmét, a szellemi tartalmat.

Két emléktáblánk van egymással szembeállítva: egyik 100 év óta díszíti a collegium homlokát, s rajta van „Litteris et Pietati Sacrum“; a másik most állítatott fel, rajta van Szilágyi Sándor emlékezete, s bizony az új méltó a régi emléktáblához.

Tudásával, nagy munkásságával, a haza és egyház iránti szeretetével érdemelte ki Szilágyi Sándor az itt maradtak kegyeletét és most az ő emlékét jelölő táblával szelleme visszajött oda, a honnan kiindult fényes útjára, a tudomány csarnoka és az istenháza mellé. Az a Pietas, mely collegiumunk irányát megszabja, kötelez, hogy emlékét szívünkbe zárjuk.

A fölöttünk lebegő szellem elmondhatta: „exegi monumentum aere perennius“, mert egész élete örök emlék, élő példánykép.

Megőrzésre átveszszük az emléktáblát azzal az óhajttal, hogy tanítványaink közül vajha minél többen választanák mintaképpül Szilágyi

Sándort, mert akkor jól teljesítettük a haza és egyházunk iránti kötelességeinket.“

A kegyeletes ünnepélyt az egyetemi dalkör fejezte be a *Hymnus* eléneklésével.

Az ünnepély egész lefolyása méltó volt az ünnepelt szelleméhez. Nem a külső fény ragyogása, de a benső melegség, az önzetlen szeretet és kegyelet megnyilatkozása volt az, mely a tudomány és hazafiság szolgálatában szerzett érdemeket megbecsüli a siron túl is és az eszményi törekvések elé példányképet kíván állítani a múltak emlékeiből a jövődönék.

A Szilágyi Sándor-émlékalap alapító levele.

Szilágyi Sándor nagyérdemű történetírónk 1899 jan. 13-án történt halála után gyűjtést indítottunk az ő kolozsvári születési házának emléktáblával való megjelölése és az ő nevére teendő emlék-alapítvány létesítése céljából. — Sz. S. tisztelői és barátai adományaiból csakhamar összegyűlt annyi összeg, hogy az emléktábla költségein kívül egy szerény emlék-alapítványt tehetünk Szilágyi Sándor nevére.

Begyűlt összesen (a mellékelt számadás szerint) . . 375 k 38 f.

Ebből kiadás a tábla és ünnepély költségeire . . 98 „ — „

Maradt összesen . . 277 k 38 f.

Ezt az összeget átadjuk a kolozsvári ev. ref. collegium igazgatóságának *Szilágyi Sándor emlék-alap* címen, azzal a rendeltetéssel, hogy az további gyűjtés és kamatoztatás által 400 koronára emeltessek s midőn az alap ezt az összeget elérte, annak évenkénti kamatát jutalmúl az a főgymnasiumi tanuló kapja az évváró ünnepélyen, a ki első sorban a hazai-, vagy másodsorban az egyetemes történelemből a legjobb előmenetelt tanúsította.

A jutalom odaítélését a tanári kar a szaktanárok megokolt véleménye alapján döntse el és pedig főtekintettel a VIII. osztályt végző tanulókra, mint a kik érettségöknél fogva legjobban méltányolhatják az emlék-alap erkölcsi becsét, de ha ezeknél az alsóbb osztályiak között viszonylag érdemesebb találkoznék: az is kaphatja a jutalmat.

Ez alapító levél két eredeti példányban állíttatván ki, egyik a collegium levéltárában helyeztetik el, a másik az erdélyi ev. ref. egyházkerület igazgató tanácsánál, hogy ez az emlékalapítványnak rendeltetése céljára fordítását az új nemzedékek során át is ellenőrizze.

Kelt 1900 november 12-én.

A Szilágyi emlékünnepély rendező bizottsága:

Dr. gr. Kaun Géza.

Köváry László.

Dr. Szádeczky Lajos.

Dr. Sárkány Lajos.

Dr. Török István.

Elszámolás a Szilágyi-emlékre gyűjtésről.

Begyült összesen az adományokból és azok időközi kamataiból 375 k. 38 fl.
 Kiadás az emléktáblára és ünnepély költségeire. . . . . 98 " — "

Maradt összesen. . . . . 277 k 38 fl.

Ezen összeg átadatott a kolozsvári ev. ref. collegium igazgatóságának a *Szilágyi Sándor-emlékalap* céljaira a részletes elszámolás és az alapító levél kíséretében.

Az adományok az Erdélyi Múzeumban időközönként nyilvánosan nyugtáztattak. Ezek alapján és a kiadási számlákból a végleges elszámolást összeállította
Szádeczky Lajos.

A számadásokat látta :

Dr. gr. Kuun Géza.

Köváry László.

Kolozsvártt, 1900. nov. 12.

Ujabb értekezések és emlékbeszédek.

Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900.) Nagyevű tudósunk, a keleti nyelvészetnek hazánkban elsőrangú művelője. e nagybecsű alkalmi beszédében, melyet Kőrösi Csoma Sándor emlékének szentelt a Duka Tivadar féle aladitvány intencióinak megfelelőleg, röviden, saját széleskörű ismeretére, Csoma Sándor dolgozataira támszkodva és a legújabb útazók (Széchenyi Béla gr, Lóczy) munkáinak figyelembe vételével összegezi Tibetről való ismereteinket, mely még most is egyike kontinensünk legkevésbé ismert részeinek. Alkalmi beszédében megtaláljuk Tibet földrajzi viszonyainak, flórájának és faunájának ismertetését, kiterjeszkedik a benne a szerző Tibet néprajzára, társadalmára, nyelvére, vallására, sőt történelmére is. Hogy aránylag mégis ily részletes ismeretünk van Tibetről, abban nagy érdeket szerzett magának a külföldtől is kellőleg méltányolt hazánkfia Csoma Sándor „a jelesek jelese, mártyr és győző, a hazai tudományak díszé és örök büszkesége“. Függelékül járúl a műhöz Abu—L—Gházi s más arab írók Tibetről szóló tudósítása, melyeket a szerző eredetiben is hű fordításban közöl.

Pór Antal: Nagy Lajos király szövetekezése IV. Károly császár ellen 1362-ben. (Budapest. Athenaeum. 1900.) Az Anjouk történetének szerenésés kezű bűvára Pór Antal érdemes munkát végzett, midőn Nagy Lajos IV. Károly német császár ellen szövetekezését tárja elénk. A szövetekezés oka Dlugoss szerint azon szóbeli sértésben rejlik, melyet idősb Erzsébet királyné ellen a császár elkövetett akkor, midőn azt állította róla, hogy „kevésbé szerény“. Természetes, hogy e sértés nem lehetett kizárólagos ok nagyobb szabású háborúra s tényleg Lajosnak volt elég más oka is a német császárra neheztelnie.

Hyen causa belli volt az aquilėjai patriarchaság, melylyel nemcsak maga Nagy Lajos, hanem I. Károly is szövetségben állt. E patriarchaság birtokba vétele volt azonban Habsburgi IV. Rudolf hercegnek is egyik terve, ki tudta, hogy célját csak úgy éri el, ha megnyeri tervének a császárt. IV. Károlylyal Budweisben tényleg szövetségre is lépett 1361. jun., és erre támaszkodva el is fogatta a patriarchát. E tény nyílt megszerzése volt az 1360. szept. 5-iki esslingeni szövetségnek, s ez okozta, hogy Nagy Lajos is nagyobb szabású háborúra gondolt, első sorban lengyel segély igénybevételével. Hogy a tényleg megindult háborúnak még sem lett különösebb eredménye, annak oka egyrészt IV. Károly császár feleségének 1362. jul. 15-én történt halála, másrészt pedig IV. Rudolf hercegnek a császártól való elpártolása, melyek miatt a császár békét óhajtott; ezt azonban V. Orbán pápa közreműködésével csak 1364. febr. 10-én sikerült formálisan megkötni.

Ugyancsak Nagy Lajossal foglalkozik :

Fraknói Vilmos: Petrarca és Nagy Lajos. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900. Értekezések XIX. K. 2. sz.) E kis értekezésben Fraknói új adatok alapján rajzolja a Petrarca és Nagy Lajos viszonyát: helyreigazítja Wenczel Gusztáv és Pór Antal téves véleményeit, kik szerint Petrarca Mátyásnál, mint diplomata megfordult volna. De kárpótól e veszteségért annak felderítésével, hogy Nagy Lajos nápolyi hadjáratának megakadályozására a szentszék Petrarca diplomaciai segítségét vette igénybe, melyet egy még kiadatlan pápai levél bizonyít. Petrarca küldetésének célja az volt, hogy megakadályozza Nagy Lajos királyunknak Olaszországba való benyomulását, vagy legalább is az olasz fejedelmeket visszatartsa attól, hogy hozzá csatlakozzanak. Ezek között legnagyobb jelentőséggel Verona urai Scala Albert és Mastino birtak, mert Nagy Lajosnak szárazföldi útjában tőlük kellett először engedélyt kieszközölni arra, hogy az ő területükön, mely Feltrétől Pármáig terjedt, átvonulhasson. Petrarca küldetésével azonban elkésett, Verona urainak politikai állásfoglalására befolyást nem gyakorolhatott, kik, — mint ismeretes — királyunkat barátságosan fogadták. Hogy a költő személyesen találkozott-e Nagy Lajossal, arra nézve az ő iratai nem nyújtanak tájékoztatást; de hogy követsége nem felelt meg a pápai szentszék várakozásának, tény; ő maga sem titkolja barátai előtt, hogy egyaránt rossz politikusnak és rossz gazdának tartja magát.

Tóth Lőrincz: Emlékbeszéd Horvát Boldizsár r. tagról. (Budapest. M. T. Akademia. 1900. Emlékbeszédék. X. k. 5. sz.) A nyolczvanöt éves Tóth Lőrincznek politikai közéletünk nagy alakjáról, Horvát Boldizsárról tartott emlékbeszédében érdekes és tanulságos jellemzését találjuk e politikusnak, kinek működése nagyrészt a Deák-aerába esik. Horvát határozott álláspontot foglalt Deák Ferencz bölcsen közvetítő véleménye mellett, hogy az osztrák uralom alatt idegennel helyettesített magyar jogot és törvénykezést tisztán és egészben visszaállítani, a szerzett magánjogok fentartásának szüksége miatt, nem szabad, hanem, hogy ez utóbbiak megóvása tekintetéből érvényben kell hagyni az életbe léptetett osztrák törvények és pátensek néhány czélszerűnek bizonyult és az életbe már beolvadt rendeleteit, így különösen a telckkönyvi rendszert, s az ezzel szerves kapcsolatban levő némely osztrák magánjogi törvényeket, melyekre időközben a tulajdon és birtokjogok alapítottak. Mint igazságügyminiszter nevéhez fűződik a magyar nemzet jogéletének újjáalakítása, melynek legszebb emléke az 1869. IV. t.-cz. „a bírói hatalom gyakorlásáról“, melyben elválasztotta a törvénykezést a közigazgatástól; megszüntette az első folyamodású bírának korteskedés útján és a szükséges minősítés tekintetbe vétele nélkül eszközölt u. n. szabad választását; kimondotta a bírák elmozdíthatatlanságát, át nem helyezhetőségét a kormány hatalmával szemben stb. Fontos még az 1871. LII. t.-cz. melyben úgy a bűnvádi, mint a rendőri esetekben eltörölte a lealázó testi fenyítéket, a botot, a derest s a bilincs alkalmazását. Örök dicsősége igazságügyi kormányának annak a valóban szabadelvű bírói szervezetnek megalapítása, melyben hazai igazságszolgáltatásunk ma is mozog, mely szervezetben az újkor ide vonatkozó legjobb reformelveit vitte keresztül.

Hegedüs István: Emlékbeszéd Ábel Jenő felett. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900. — Emlékbesz. X k. 4. sz.) Hegedüs emlékbeszédében a fiatal korában elhunyt filologusunk Ábel Jenő (1858—1889) emlékének áldoz. Annak a solidaritásnak volt Ábel egész életével, egész működésével, sőt utolsó konstantinápolyi útjával is képviselője, mely a magyar tudományt a szerencsésebb nyugat tudományával egybekapcsolja. Ábel az igazi magyar tudós eszményét igyekezett megvalósítani akkor, midőn a renaissance kutatása közben e kötelekeket kereste fel, mikor rövid életében óriási fáradsággal és teljes tiszteletet érdemlő szorgalommal összegyűjtött adatokkal mutatta

ki, hogy nemzetünk mindig benne volt a haladás folyamában, soha a kultúra útjában nem állt, de azt védve, azért küzdve avval benső szövetségben naponta több és több jogot szerzett ahhoz a földhöz, melyet hódító kardjával magának a Kárpátok közt kihalított. Másrészt azonban Ábel a korunkban megindult filológiai irodalmunknak egyik leghatékosabb és legképzettebb tagja, kinek emléke élni fog munkáiban!

Mahler Ede: II. Ramses, az Exodus Faraója. (Budapest. M. T. Akadémia. 1800. Érték. XVIII. K. 9 sz.) Jeles egyptológusunk ezen értekezésében megállapítja az Exodus (Mózes II. könyve) Faraójának személyét, kiben a német tudósok, élükön Lepsiussal Merneptah királyt vélik felismerni. Véleményük mellett szól látszólag a Flinders-Petrie-től nem régiben felfedezett emlékoszlop, mely Merneptah királynak győzelmi énekét tartalmazza, a mennyiben az emlékoszlopon felsorolt népek között az „Izrael“ neve is előfordul. Mahler azonban arra az eredményre jut, hogy azon feltevés, mely szerint Izraelnek Egyiptomból való kivonulása Merneptah idejében történt, nem helyes, annak már sokkal előbb kellett történie. Szerinte az Exodus Merneptah előde II. Ramses alatt ment végbe, s ennek egyik fia vette üldözőbe Izrael népét, midőn ez Pi-hachiroth előtt Migdol és a tenger között táborozva le akart telepedni, s ki azután számos egyptomival itt lelte halálát, Mahler a Mózes névben nem héber, hanem egyptomi nevet keres. (Mes-Mosis = gyermek.) Igyekszik azonfelül megállapítani az Exodus idejét is, mely szerint az az 1335-ik év márczius havának 27. napján történt Kr. e.

Ferenczy Gyula: A civilizáció bölcsője. A Nilus és Eufrates mellékeinek legrégebb történelme. (Debreczen. László Albert. 1900.) Ferenczy e nagy elődjének Lugossy József emlékének ajánlott derék értekezésével a világtörténelemnek nálunk kevésbé művelt ágát gazdagítja: az ó-kori keleti kulturnépek történetét. Célja a külföldi tudósok kutatásaira támaszkodva kimutatni, hogy a civilizáció bölcsője az Eufrates partjain ringott s onnét ültették azt által a Nilus vidékére. E tekintetben Hommel véleményét fogadja el Lepsiussal és Meyerrel szemben. Műve három „könyv“-re oszlik. Az elsőben Egyiptom földének kialakulásával és őskorszakbeli népével foglalkozik és azt a kérdést iparkodik eldönteni, hogy honnét népesült be a Nilus völgye és hogy a kőkorszak kulturája, a föld és a természetes környezet alapján megmagyarázható-e az őstörténelmi Egyiptom művelt-

sége? Ferenczy arra az eredményre jut, hogy a civilizáció bölcsője a Tigris és Eufrates partjain ringott és onnan Egyiptomba a neolitikor végén előbb a deltában feltűnő békés jövevények, majd később a Felső Egyiptomot alapító turáni eredetű vörös-barna bőrű népek, az u. n. *szumirok* hozták, kik a Nilus völgyébe Arábián s a Veres-tengeren keresztül jutottak s a történeti Egyiptomot alapították. A második könyvben részletesen szól két részben a szumirokról, erről a turáni nyelv és fajrokság körébe vonható ősnépről. Elég részletesen adja azután elő a szumir nép vallását, nyelvét, társadalmi és politikai szervezetét s nagy vonásokban vázolja a szumirság külső történetét s a Nilus- és az Eufrates-parti civilizáció legrégebb összeköttetéseit. A harmadik könyvben a Tigris és az Eufrates partjain alakult államok legrégebb és lehetőleg oknyomozó történetét adja egészen a fáraokkorabeli Egyiptom megalakulásáig. Végül összegez s arra az eredményre jut, hogy *a két folyamközi kultúra volt az első, az eredeti, mert ezt a feltételt igazolják a leletek, erre mutat az egyházi, állami és társadalmi élet terén sok megegyező jelenség, a mennyiben pl. ugyanazok a régi isteni lajstromok, hasonló Egyiptom s a két folyamong között városainak, államainak kialakulása, a királyi méltóság, a faraó címe, az udvari méltóságok, a papságnak az államhoz való viszonya, a család, a nők kiváltságos helyzete, a jogszokások és a ruházkodás s végül a nyelv és az írás.*

Thallóczy Lajos: Nagy Lajos és a bulgár bántság cz. tanulmánya, melyet eredetileg a Századokban közölt, különlenyomatban is megjelent. Új szempontokból fejtegeti Nagy Lajos balkáni politikáját, megvilágítja a bolgárországi magyar bántság keletkezése, elenyészte történetét s néhány érdekes adatot nyújt Havasalföldre magyar hűbérisége s a fogarasi oláh betelepítés kérdéséhez.

Lukinich Imre.

A királyi könyvek székely oklevelei.

(IX-ik közlemény)

- Kathona János** (Százaz-Ajta) lóf. II. R. Gy. Déva, 1649. június 18. XXIV. 145.
- Kató Márton** (Csik-Szent-György) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Katona János** (Abod) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72. — Péter (Csik-Szent-Mihály) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Kátay v. Kendei Márton** (Sámsond) nem. A. M. Radnoth, 1681. július 10. XXVIII. 229.
- Kecseti Zsigmondnak** (Kisfalud) Kisfaludon egy jószágot ad. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1653. január 25. XXVI. 79.
- Kecskés István** (Vadasd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 25. XXVI. 602. — Péter lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Kedves Pál** (Csik-Szent-Márton) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Kékedi Zsigmondnak** Csik-Szent-Királyon, kuriával, kuriával, Zsögödön, Szent-Simonon, Szent-Imrén, Szent-Mártonban, Szent-Györgyön, Kotormányban, Ménaságon, Hosszú-Aszón, Mindszenten és Kászonban részjószágokat ad Bn. G. Gyulafejérvár, 1625. augusztus 18. XIII. 55. — királyi jogokat kap mindazon birtokaira, melyeket Csik és Udvarhelyszéken nagyatyjától örökölt Bn. G. Nagy-Szeben, 1628. márczius 29. XII. 79.
- Kelemen Jakab** (Delne) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605. — Mihálynak Csicsón, Mádéfalván, Csik-Rákoson, Ménaságon jobbgyokokat ad B. G. Kolozsvár, 1609. október 13. VI. 377.
- Pál (Kézdi-Baksafalva) lóf. Br. K. Kolozsvár, 1630. április 24. XVI. 141.
- Tamás (Homorod-Jánosfalva) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. május 31. Km. c. 1591: 255.
- Kemény Boldizsárnak** (Bükkös) a gerendi kastélyt a bozzátartozó részjószágokkal adja Bn. G. Gyulafejérvár, 1618. április 26. X. 54.; — Jánosnak, Szent-Erzsébeten kuriával, Szent-Ábrahámon, Magyar Zsákodon Nagy-Solymoson, Héjasfalván és Sárdon a Pécsi Simon javait adja. I. R. Gy. A holicsi táborban, 1645. július 23. XXI. 158.
- Kendei János** (Kendő) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72. — v. Kátai ld. Kátai.
- Kendy Ferencznek** (Radnót) Zsákodon és Köröspatakon több telket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1589. márczius 10. II. 314.
- Kénossy János** (H.-Szent-Pál) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. május 22. IV. 45.
- Kenyeres István** (Bözöd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Kerekes Márton** (Galambod) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Kerestély János és Péter** (Ujfalu) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Keresztes Albert és György** (Olasztelek) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. június 8. Km. c. 1591: 265. — György lóf. B. Zs. Kolozsvár, 1583. I. 130. — Ferencz (Léczfalva) nem. Bn. G. Magyar-Bród 1621. november 8. XI. 13. — Gergely (Homoród-Szent-Márton) lóf. Br. K. Gyulafejérvár, 1630. márczius 19. XVI. 182. — Kozma (Maksa) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 10. Km. c. 1591: 181. — Mihály, lóf. Bn. G. Gyulafejérvár, 1619. április 12. XI. 20. — Pált (Köpecz) a hadba menés alól fölmenti. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1649. július 17. XXIV. 127. — Péter nem A. M. A léczfalvi táborban, 1662. október 7. XXVII. 689.

- Keresztély** István és Miklós (Telek) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. május 28. IV. 49.
- Kereszturi** György (Szent-Mihályfalva) nem. Bn. G. Nagy-Szombat, 1620. szeptember 23. X. 203.
- Kézdí** János (Vadasd) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Kézdí-Vásárhely** lakóit kiváltságaikban megerősíti B. Zs. Gyulafejérvár, 1509. április 14. II. 401.; — Zsigmond királytól kapott kiváltságaikat újra megerősíti B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 31. (E kettő Torjavására névre van kiállítva); a vargák czéhszabályait megerősíti I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1638. márczius 28. XIX. 29.; a eszismadiáknak szabadalmat ad I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1638. május 10. XIX. 43. Azt megerősíti újból I. R. Gy. Segesvár, 1638. január 25. XIX. 219.; a fazakasok czéhszabályait megerősíti II R. Gy. Gyulafejérvár, 1649. február 16. XXIV. 123.
- Kicsin** János (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Kilyén** András (Csokfalva) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Demeter (Szent-István) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1607. június 10. V. 72.
- Gergely lóf. II R. Gy. A ploesti táborban, 1658. június 28. XXVI. 602.
- István (Ákosfalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban 1655. június 28. XXVI. 602.
- István (Ákosfalva) nem. B. Á. Gyulafejérvár, 1659. augusztus 8. XXVII. 273.
- Tamásnak u f. a. Csik-Szent-Mártonban, Vadadon, Torboszlón, Ehedén és Ernyén levő részjóságaira. B. G. Maros-Vásárhely, 1509. december 13. VI. 413.
- Király** Albertnek Homoród-Oklándon egy részjóságot ad. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. június 25. Km. c. 1591: 316.
- Balázs (Sámsond) nem. B. Zs. Gyulafejérvár, 1539. január 18. II. 190.
- György (Sükő) lóf. Bn. G. Nagy-Szeben, 1620. december 20. X. 210.
- György (Ujfalú) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- István (Sepsi-Szent-György) lóf. Br. K. Gyulafejérvár, 1630. július 20. XV. 75.
- Királyfalvi** Istvánnak és Kolozsvári Bálintnak a n. Polyó Márton birtokát Csik-Szent-Mártonban adja B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. július 10. I. 242.
- Jánosnak Csehétfalván részjóságot ad. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. július 6. Km. c. 1591: 327.
- Kis** András (Alsó-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- András (Havad) nem. A. M. Szász-Kézd, 1663. február 5. XXVII. 627.
- György, gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Antal és András (Sepsi-Szent-Király) lóf. B. G. Brassó, 1616. január 16. VI. 435.
- Balázs (Fele) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Balázs (Maksa) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1691. márczius 11. Km. c. 1591 182; — Tamás gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. május 2. Km. c. 1591: 290.
- Bálint (Maros-Szent-István) lóf. B. I. Kassa, 1606. november 15. III.
- Benedek és Gergely (Martonos) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 618.
- István (Csitt-Szent-Iván) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- István (Szováta) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- János (Markod) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. április 7. XXV. 193.
- János (Csik-Szent-Domokos) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- János (Ernye) nem. II. R. Gy. Beszterce, 1655. november 4. XXVI. 625.
- János és Péter (Maros-Szent-Imre) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- János és Péter (Mező-Madaras) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.

- Márton (Nyárad-Szent-Imre) lóf. B. G. Görgény, 1620. február 1. VI. 453.
- Márton (Alsó-Torja) házát az adó alól felmenti I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1634. október 25. XV. 107.
- Menyhért (Sámsond) nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1643. május 7. XX. 108.
- Mihály (Havadtő) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Pál (Abod) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Pál (Geges) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Péter (Baczka-Madaras) lóf. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1615. május 9. VIII. 45.
- Péter és Tamás (Sükő) lóf. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1614. július 16. VII. 271.
- Péter (Torboszló) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1008. június 10. V. 72.
- v. Molnár András (Makkfalva) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1698. június 10. V. 72.
- v. Szabó Ádám, Gergely, és István (Csikfalva) lóf. Bn. G. Meggyes, 1627. XIV. 6.
- v. Vajda Péter (Szent-Imre) lóf. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1031. június 28. XVI. 240.
- Kisfaludy János** (Kisfalud) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. márczius 13. IV. 21.
- Kisgyörgy** v. Szennyes Miklós (Bö-lönj) gy. I. R. Gy. Szatmár, 1646. július 15. XXI. 187.
- Kispéter** György, István és Mihály (Ujfalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban. 1655. június 28. XXVI. 580.
- Kobek** Miklós (Szabéd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Kocsis** Gáspár (Márkosfalva) lóf. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1656. márczius 9. XXVI. 625.
- Mártonnak (Maros Szent-Imre) Maros Szent-Imrén két nemesi telket ad. B. Á. Szász-Sebes, 1659. június 6. XXVII. 156.
- Kolosl** András (Mezőmadaras) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Komáromy** János (Felső-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- Kompér** János (Mogyorós) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Koncz** Boldizsár (Nagy-Solymos) nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1642. július 17. XX. 121.
- Mihálynak u. f. a. Maros-Vásárhelyen levő kuriájára, Meggyesfalván, kuriával, Bodoson, Erdő-Szent-Györgyön, Keresztúron levő részjóságaira, B. G. Maros-Vásárhely, 1609. október 12. VI. 416.
- Kánya** Balázs (Zágon) lóf. R. Zs. Kolozsvár 1607. június 13. IV. 54.
- Korcsmáros** György (Sámsond) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Korlát** Tamás (Csik-Szent-Tamás) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Kornis** Boldizsár kineveztetése a szé-kelyek generálisává B. G. Kolozsvár, 1608. április 11. V. 5; — Farkasnak Homoród Szent Mártonban egy jobbágyot ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1585. február 5. I. 231; Dályában egy kuriát ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. május 5. II. 480; u. f. a. Dályában levő kuriájára B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. május 5. II. 479; u. f. a. Homoród-Jánosfalván, Ujfalun, Oklándon, Karácsonfalván, Almáson, Lövétén, Oláhfalun, Szent-Mártonban, Lokodon, Bágyban, Vargyason levő részjóságaira, B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. márczius 1. Km. c. 1591: 201; — Ferencznek u. f. a. Erdő-Szent-Györgyön, Csokfalván, Havadtőn levő részjóságaira, B. G. Kolozsvár, 1609. október 16. VI. 412. — Katalinnak, Petky János özvegyének u. f. a. Dersben. kuriával, Agyagfalván, Musnán, Mogyoróson, Bögözön, Betában, Fancsikán, Vágáson, Dobófalván, Felső-Boldogasszonyfalván, Oroszhegyen, Zetelakán, Gyepesen, Egében, Jászfalván, Kányádön levő részjóságaira. Bn. G. Kolozsvár, 1618. december 12. X. 94.
- Korodi** István (Somosd) lóf. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1621. június 11. XVI. 186.
- Péter (Csik Szent Simon) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.

- Korondi** András (Göcs) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban 1655. június 28. XXVI. 602.
- Koronka** István és Péter (Csitt-Szent-Iván) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Korpos** Miklós (Csik-Szent-Mihály) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Kos** Márton (Csik-Szent-Domokos) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Kosa** György és Imre (Csik-Szent-Mihály) nem. Bn. G. Brassó, 1627. márczius 4. XIV. 12.; Imrének u. f. a. Csik-Szent-Mihályon levő részjőszágára Bn. G. Mikó-Ujvár, 1627. július 10. XIV. 13.
- László (Uzon) nem. B. Á. Deés, 1659. február 4. XXVII. 60
- v. Literati ld. Literati.
- Kotzo** Lőrincz (Kézd-Szent-Lélek) lóf. B. G. Gyulafejevárvár, 1609. márczius 25. VI. 124.
- Kovács** András (Homoród-Almás) lóf. B. Zs. Kolozsvár, 1607. június 12. IV. 53.; — Péter, lóf. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1628. július 7. XIV. 97.
- András (Zetelaka) nem. Bn. G. Nagy-Várad, 1624. június 10. XIII. 11. — Bálint, lóf. és u. f. a. zeteklaki birtokára, B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. május 31. II. 588.
- Antal (Kászon-Ujfalú) lóf. B. Gyulafejevárvár, 1591. június 15. Km. c. 1591: 283.
- Antal (Medesér) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1588. július 16. II. 41.
- Balázs és Mihály (Felső-Torja) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. június 15. IV. 59.
- Balázs (Hagymás-Bodon) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Balázs, Imre, István és Mihály (Lemhény) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 618.; — Ferencz és János nem. A. M. Gyulafejevárvár, 1679. jan. 1. XXVIII. 99.; — János, lóf. R. Zs. Fogaras, 1607. április 5. 14. 15.
- Balázsnak (Nagy-Ajta) u. f. a. Nagy-Ajtán levő kuriájára és birtokára, B. Zs. Torda, 1591. április 17. Km. c. 1591: 219.
- Bálint (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620.
- Ferencz (Delne) lóf. Bn. G. 1621. november 26. XI. 15.
- Gergely és Márton (Csik-Szt.-György, Jenőfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. augusztus 1. IV. 122.
- Gergely (Teke) lóf. B. G. Görgény, 1610. február 1. VI. 453.
- György (Csik-Dánfalva) nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1638. május 12. XIX. 49.
- György (Csokfalva) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- György és Mihály (Göcs) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- György (Havadtő) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- György (Szováta) lóf. Bn. G. Tokaj, 1628. augusztus 30. XV. 19.
- Imre (Makkfalva) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- István (Csik-Szent-Imre) lóf. II. R. Gy. Gyalu, 1055. december 28. XXVI. 586.
- István (Farkaslaka) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620.
- István (Kölpény) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- István (Nyárádtő) nem. B. Á. Gyulafejevárvár, 1659. június 25. XXVII. 216.
- János (Homoród-Jánosfalva) lóf. B. I. Meggyes, 7605. szeptember 15. III. 12
- János (Közép-Ajta) lóf. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1651. július 7. XXV. 526.
- János (Baróth) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 587.
- János (Vacsaresi) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- János (Homoród-Szent-Márton) nem. A. M. Gyulafejevárvár, 1679. június 4. XXVIII. 117
- Máté (Bölon) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 587.
- Mihály (Ámádéfalva) nem. II. R. Gy.

- A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Mihály (Köpecz) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 587.
- Mihály (Makfalván) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 620.
- Mihály (Sóvárád) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.; — Pál sóváradi jobbágyait az adófizetés alól felmenti B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. május 27. II. 535.
- László (Uzon) lóf. A. M. Gyulafejevárvár, 1678. június 10. XXVIII. 22 — Mihály és fiai Keresztély, Miklós, Péter, nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1635. május 13. XVIII. 54.; — és Tamás végrendeletét megerősíti. B. K. Gyulafejevárvár, 1581. február 9. I. 15.
- Miklós (Aleseraáton) nem. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. november 25. V. 101.
- Péter (Andrásfalva) lóf. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Péter (Bánkfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Péter (Bözöd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 570.
- Péter (Csik-Szent-Simon) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605
- Péternek (Gyergyó-Szent-Miklós) u. f. a. Gy.-Szt.-Miklóson levő kuriájára B. Zs. Gyulafejevárvár 1591. július 8. Km. c. 1591. 323.
- Péter (Fel-Ajta) lóf. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1650. július 10. XXV. 261.
- Péter (Kézdi-Vásárhely) nem. II. R. Gy. Besztercze, 1655. június 28. XXVI. 577.
- Péter (Szeredszeg) lóf. B. G. Brassó, 1610. január 3. VI. 447.
- v. Literati (Homoród-Oklánd) nem. II. R. Gy. Szamos-Ujvár. 1636. márczius 4. XVIII. 151.
- Kovácsy** András, nem. B. Á. Besztercze, 1659. márczius 25. XXVII. 145.
- Annának, Berze Mihály nejének, u. f. a. Sükőfalván négy jobbágytelekre, B. Zs. Gyulafejevárvár, 1691. jun. 18. Km. c. 1591.: 283.
- István (Oroszhegy) lóf. R. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. márczius 25. IV. 17.
- János (Udvarhely) nem. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1590. december 5. Km. c. 1591.: 97.
- Mihály (Andrásfalva) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Pál (Nagy-Ajta) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. február 12. Km. c. 1591.: 149.
- Péter (Tapolcza) lóf. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. június 15. Km. c. 1591.: 280
- v. Gergely György, gy. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. június 28. Km. c. 1591.: 301.
- Kovácsóczy** Farkasnak Demjénháza faluban és Vataháza pusztán több telket ad B. K. Gyulafejevárvár, 1581. február 26. I. 26.; Jobbágytelken, Ehedén és Hodoson jobbágyokat ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. január 24. Km. c. 1591. 135.; Jobbágytelkén és Remetén jobbágyokat ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1591. november 3. Km. c. 1591.: 134.
- Kozma** György (Kézdi-Szent-Lélek) lóf. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1650. április 2. XXV. 109.; — János és fia Mihály nem. A. M. Gyulafejevárvár, 1678. június 7. XXVIII. 131.
- János (Albis) lóf. R. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. április 5. IV. 15.
- János (Gálfalva) lóf. B. G. Meggyes, 1609. december 31. VI. 430.
- Péter (Havadtő) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. június 10. V. 72.
- Tamás (Kelementelke) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban. 1655. június 28. XXVI. 602.
- Köllő** Ferencz (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Miklós (Gyergyó-Szent-Miklós) nem. B. G. Gyulafejevárvár, 1623. május 20. VII.
- Köllönte** Miklós (Felső-Csernáton) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 578.
- Kömives** Márton (Bözöd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 570.

- Köncze** János (Csik-Szent-György Bántalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. augusztus 20. IV. 132.
- Köpeczy** Jánosnak u. f. a. Kapuson és Agárdon levő részjóságaira B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 16. V. 87.
- Körössy** Istvánnak Udvarhelyen egy jobbágytelket ad B. Zs. Kolozsvár 1590. november 26. Km. c. 1591.: 73. — Istvánnak és Mihálynak Farkaslakán három jobbágytelket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. február 27. I. 184.; — Istvánnak Farkaslakán két jobbágyot ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. május 18. I. 217.
- Köszvényes** lakóinak évente három országos vásár tartási jogát, u. m. pünkösdkor, Szent Jakab és Szent Demeter napján, melyet R. Zs. 1607. szeptember 24. engedett. átírja és megerősíti II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1653. február 16. XXVI. 132.
- Kövesdi** Márton (Havad) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602. — Miklós Gy. B. G. Gyulafejérvár, 1603. június 10. V. 72.
- Kövér** Jakab és fiai István, János, Máté, Péter és Tamás (Árkos) nem. I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1640. május 13. XX 34.
- Kristóf** Péter (Ujfalú) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Kun** Jánosnak (Kál) Maroszáéken több faluban jobbágyokat ad B. G. Nagyvárad, 1609. szeptember 12. VI. 334.
- v. Székely Antal (Bágyon) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1583. április 10. II. 411.
- Kupás** Lőrincz (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- Kustos** Miklós és János (Felső-Csernáton) lóf. B. G. Gyulafejérvár, 18. VI. 460.
- Kutas** István (Szent-Gericze) gy. B. G. Gyulafejérvár 1608. június 10. V. 72.
- Küs** György (Árkos) lóf. II. R. Gy. Segesvár, 1650. január 29. XXIV. 313.
- Küspál** Mihály (Szent-Iván) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. márczius 28. XXV. 180.
- Ladó** Balázs (Berzova) nem II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- György (Delne) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Lajos** István és György (Baróth) nem. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 29.
- Miklós (Taplocza) nem. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 29. Km. c. 1591.: 206.
- Lakatos** György és Mihály (Csik-Szent-Mihály) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 6. XXVI. 605.
- János és Márton (Székely-Udvarhely) lóf. I. R. Gy. Szeben, 1631. szept. 27. XVI. 226.
- László** András és László (Remete) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 580.
- András (Szováta) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. június 28. XXVI. 602.
- Ferencz (Al-Csernáton) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1583. október 3. I. 114.
- György és János (Farkaslaka) lóf. R Zs. Fogaras 1607. április 7. IV. 45.
- György (Szent-Rontás) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- János (Aldoboly) lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. márczius 15. XXV. 66.
- Mihály (Torboszló) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Miklós (Csatószeg) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Pál (Kökényes) nem. A. M. Gyulafejérvár, 1064. május 25. XXVII. 886.
- Péter (Geges) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1008. június 10. V. 72.
- Péter (Vadasd) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1008. június 10. V. 72.
- v. Oláh Tamás (Bessenyő) lóf. B. J. Kassa, 1606. október 22. VII. 30.
- Lázár** Istvánt Csik, Gyergyó és Kászonszék királybirájává, a Gy.-Szt.-Miklóson való vámszedéssel kinevezi

- Bn. G. Szeben, 1613. deczember 9. VII. 79.
- Mihály (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Pál (Csik-Szent-Lélek) nem. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Lázári** Istvánnak Szászfaluban egy nemes kuriát és egy részjóságot ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1588. szeptember 27. II. 78.
- Lencsés** Györgynek (Várad) Homoród-Karácsonfalván egy részjóságot ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 15. Km. c. L. R. 1591: 209.
- Lénárt** Pál (Barátos) gy. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. július 8. Km. c. L. R. 1591: 329.
- Pál (Osdola) gy. B. Zs. Kolozsvár, 1583. november 6. I. 124.
- Literáti** Ferencz (Alsó Szent-Mihály) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár, 1607. szeptember 7. IV. 148.
- Gábornak (Kolozsvár) Bogárfalván egy részjóságot ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. márczius 2. Km. c. 1591—174.
- Gergelynek (Csik-Szent-Imre) Csik-Szent-Imrén jobbágyokat ad. A. M. Radnóth, 1663. szeptember 15. XXVII. 734.
- Istvánnak jobbágyokat ad B. G. Gyulafejérvár, 1609. augusztus 7. VI. 443.
- István (Vásárhely) nem. B. Zs. Torda, 1589. április 24. II. 475.
- János (Maros-Szent-Imre) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. június 10. V. 72.
- Jánosnak (Vaja) u. f. a. Bere-Kereszturon, kuriával, Szovátán kuriával, Sóváraddon, Mogyoróson, Makkfalván, Markodon, Vaján, Szent-Gericzén, Szálteleken, Mező-Bándon, Sámsondon, Berén, Seprődön, Gerebenesen levő részjóságaira. Kolozsvár, 1609. október 16. VI. 406.
- Mártonnak (Tamásfalva) Alsó és Felső-Csernátanban 1—1 részjóságot ad Bn. G. Kolozsvár, 1614. okt. 29. VII. 164.
- Mihály (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.
- Péternek (Királyfalva) Görgény-Szent-Imrén egy házat ad R. Zs. Kolozsvár, 1607. június 23. IV. 91.
- Literáti** v. Bartha ld. Bartha.
- v. Hosszú György (Bodok) nem. II. R. Gy. Kolozsvár, 1654. márczius I. XXVI. 482.
- v. Ilyés ld. Ilyés.
- v. Kosa Máté (Közép-Ajta) nem. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. márczius 20. XXV. 33.
- v. Kovács ld. Kovács.
- Literáti** Siskó János (Felső-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejérvár 1607. szeptember 7. IV. 148.
- Literati** Szabó Mártonnak Márkosfalván három részjóságot ad Bn. G. Székely-Udvarhely, 1623. január I. XI. 30.
- Lokodi** András és Mihály (Homoród-Szent-Márton) nem. A. M. Segesvár, 1663. február 19. XXVII. 628.
- Lorántffy** Zsuzsánnának, Bonyhán kastélylyal és kuriával, Szász-Szent-Lászlón, Oláh-Szent-Lászlón, Lepénden, Szász-Csáváson, Örményesen, Domáldon, Szeánverőson, Alunáron, Szent-Jakabon, Oroszín, Szekesőn, Nagy-Galambfalván, Kis-Galambfalván, Bethfalván, Agyagfalván, Matisfalván, az Alia Sánael részjóságait adja I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1639. május 12. XIX. 109.; Nagy-Galambfalván, Kis-Galambfalván, Bethfalván, Deésfalván, Mogyoróson és Matisfalván részjóságokat ad I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1639. augusztus 6. XIX. 136.
- Losonczy** Andrásnak u. f. a. Egerpatakon, Bessenyőn, Losonczon és Rétyen levő részjóságaira B. Zs. Gyulafejérvár, 1589. június 3. II. 540: Rétyen egy telket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1589. június 6. II. 586.
- Lostyán** Bálint (Szentkirály) lóf. B. Zs. Gyulafelérjár, 1591. márczius 17. Km. c. L. R. 1591: 188.
- Lőrincz** Balázs és Gergely (Farkaslaka) lóf. R. Zs. Maros-Vásárhely, 1607. márczius 22. IV. 19.
- Bálint (Göröczfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. július 7. XXVI. 605.

Közl: Dr. Vass Miklós.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

I. Szakosztályi ülés.

Szakosztályunk okt. 27-én *dr. Török István* vál. tag elnökle alatt felolvasó ülést tartott, melyen

1. *Szádeczky Lajos* olvasta fel „a Rákóczi-forradalom Erdélyben“ cz. tanulmányát, Udvarhelyvármegye sajtó alatt lévő monografiájából. Az Erdélyi Múzeum decz. füzetében fog megjelenni.

2. *Dr. Csengery János* olvasta fel „Catullus életéből“ a hírneves római költő Lesbiához való szerelmi viszonyáról szóló érdekes részt.

3. Új tagúl felvétellett *ifj. Bihary István* tanárjelölt (Kolozsvárt, ev. ref. collegium) aj. a titkár 1900-ra.

II. Múzeumegyleti választmányi ülés.

Az E. M. E. ig. választmánya okt. 3. ülésén *Szamosi János dr.* elnökle alatt az építési arany-alap kamatait kiutalta egy verespataki termés-arany megvásárlására az ásványtár gyűjteménye számára.

Elhatározta, hogy a vallás és közoktatási m. k. minisztert megkeresi, hogy a múzeumok és könyvtárak országos dotatiojából az E. M. E. gyűjteményeinek gyarapítására is juttasson.

A könyvtárban Demeter Dezső tanárjelölt díjnokul alkalmazását ez évre megerősítette. A könyvtárigazgató bejelentette, hogy a régi magyar könyvtár felállításának sorrendi jegyzékét elkészítette, s hogy a kolozsvári főügyészségtől átvette a könyvtár számára engedélyezett köteles nyomtatványokat.

A nov. 7-én *dr. Szamosi János* elnökle alatt tartott ig. vál. ülésen bejelentett, hogy Ő cs. és ap. kir. Felsége főudvarmesteri hivatala értesítette az egyeletet, hogy a prágai hradsin udvarán álló XIV. sz. Szent-György szoborról, mely Kolozsvári Márton és György szobrászok műve, gipsz másolatott készítenek s egy példányt küldeni fognak az erdélyi múzeumnak is. Az egyelet hálás köszönetének a legfelsőbb helyen kifejezésére gr. Esterházy Kálmán elnök kéretett fel.

A vallás és közoktatási m. k. minister megerősítette a Kovács Sámuel alapítványáról szerkesztett alapító levelet, melynek értelmében évenként pályázat fog hirdettetni Erdély történelme köréből balladákra és történeti elbeszélések.

A könyvtárigazgató bejelentette, hogy átvette a marosvásárhelyi főügyészségtől a köteles nyomtatványokat, s hogy a budapesti főügyészségtől mintegy 6000 kötet nyomtatványt vett át a könyvtár számára

Új tagúl jelentkezett *dr. Posta Béla* egy. tanár.